

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA „SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul I — Nr. 6 Mai 1993

32 pagini 200 lei

Aspecte ale tranziției

David Kideckel
Anton Carpinski
Simon Petermann

Intelectualii și politica

Ferenc Feher
Marian Cătălin Avrămescu
Mircea Boari

Statul după '89

Jakub Karpinski
Vladimir Tismăneanu

Texte fundamentale

Isaiah Berlin.

„În căutarea idealului”

ELISABET D. G. ANGLIAE, FRANCIAE, HIBERNIAE, ET VERGINIAE REGINA,
FIDEI CHRISTIANAE PROPUGNATRIX ACERRIMA. NUNC IN DNO REQUIESCENS.

Quisquis est huiusmodi genis, summa virago,
Sed supra omnes ceteros animique viribus;
Quis huiusmodi altissimi locum tenet in regno;
Unde tibi et Regem populi debere fatentur,
Christiandumque colere, adque compari et affari,
Quoniam Dna tua rabies in morte lacrima est.

Das ist Semiramidis Babylon super orbem totum,
Es sperat et Dulcis enim Sultana totius,
Iste ad hunc locum, Cavendum huiusmodi prope,
Nac Continuum nostrum Bractea natus,
Argor abas alio genere, nec Angli ferax,
De quodam fructu est, si non clarior aliam.

Jean-Baptiste
Lafont
Coffin
Waldemar

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
GHIȚĂ IONESCU
KENNETH JOWITT
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (Editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
DORIN TUDORAN

Fundația
Societatea Civilă

Președinte: DAN GRIGORE

Redacția: Aurelian CRĂIUȚU,

Costea MUNTEANU,

Liviu ANTONESCU,

Dan PAVEL (redactor șef adjunct),

Ion Andrei POPESCU

Smaranda MEZEI

Assistant Managing Editor:

Niculae Rădulescu-Dobrogea

Graphics:

Tomnița Florescu

Desktop Publishing:

MORETTI & GALL SRL

Acest număr este ilustrat cu gravuri
din volumul DEUTSCHE GESCHICHTE IM
ZEITALTER DER REFORMATION al lui
Leopold von Ranke.

SFERA POLITICII încearcă
să fie un spațiu al dialogului
între diferite puncte de vedere,
uneori diametral opuse. În
consecință, articolele inserate
în paginile noastre implică
exclusiv pe autorii lor.

* Reproducerea articolelor a-
părute în publicația noastră se
face numai cu acordul redacției.

* Ultima zi de primire a mate-
rialelor colaboratorilor noștri este
data de 10 (zece) a fiecărei luni.
Rugăm pe cei interesați să
însoțească articolele de un scurt
„curriculum vitae“ și un rezumat,
ambele în limba engleză.

* Pentru cititorii din
străinătate costul unui abonament
anual este de 50\$ sau echivalentul
acestei sume.

* Pentru cititorii din țară
costul unui abonament anual este
de 3000 lei (inclusiv cheltuielile de
expediție poștală).

* Livrarea revistelor se va
face prin poștă direct abonaților.
De aceea este necesar să completați
mandatul poștal cu adresa exactă
unde doriți să primiți abonamentul
(de preferință acasă).

* Conturile fundației SOCIETA-
TEA CIVILĂ la care se pot face
abonamente sînt:
BankCoop SA-SMB 402466026422;
hard currency:
BankCoop SA-SMB 402466022840.

Cuprins

3. Aspecte ale tranziției	David A. Kideckel	Populația rurală și autoritatea în noua Românie
6.	Simon Petermann	Confuzia politică românească sau căile abrupte spre democrație
8.	Anton Carpinski	Lungul drum
10.	Florin Sicoie	Sărăcie și dictatură
11. Economie	Varujan Vosganian	Cîteva dintre cauzele inflației
12.	Costea Munteanu	A atrage, nu a aștepta, investițiile străine
13. Intelectualii și politica	Ferenc Feher	Literatura la putere?
15.,	Aurelian Crăiuțu	Despre decepția politică, discursurile „conservatoare“ și complexul eșecului
16.	Mircea Boari	On History, Truth and Individuals
17.	Marian Cătălin Avrămescu	Așteptîndu-l pe Havel
18. Politică externă	Pavel Câmpeanu	Yugoslavia: War instead of Revolution
20.	Adrian Pop	Europa Centrală, Balcanii și „noua“ Europă răsăriteană între politica identității și cea a integrării
22.	Radu Budeanu	O tranziție pentru o dictatură...
23. Estul după '89	Vladimir Tismăneanu	Deschizînd cutia Pandorei
26.	Jakub Karpinski	Dificultăți postcomuniste
28. Cărți și autori	Ion Andrei Popescu	Jean François Revel — „Cunoașterea inutilă“
29.	Bogdan Popescu- Necșești	Juliana Geran Pilon — „The Bloody Flag. Post-Comunist Nationalism in Eastern Europe, Spotlight on Romania“
30. Texte fundamentale	Isaiah Berlin	În căutarea idealului

Sime Pirotici — Lexicoane

CUPON DE ABONAMENT
SUBSCRIPTION TICKET

Numele _____

Prenumele _____

Ocupația _____ Vîrstă _____

Cod poștal _____
Orașul (Sat, comună) _____ Județ _____
Țara _____

În cazul în care doriți să faceți un abonament la revista
noastră, SFERA POLITICII, vă rugăm decupați acest cupon de
abonament și trimiteți-l pe adresa redacției:

Str. dr. Grigore Mora nr. 13, sector 1, București,
ROMÂNIA

VÎNZĂRILE publicației noastre se
fac la toate librăriile „HUMANITAS“.

Tipărit la PROGRESUL ROMÂNESC S.A.

POPULAȚIA RURALĂ ȘI AUTORITATEA ÎN NOUA ROMÂNIE

DAVID A. KIDECKEL

This essay considers the nature of the challenge facing rural Romania by examining its political economy before, during, and after the revolution of winter 1989. Specifically, it focuses on political relations in rural Romanian communities and considers rural attitudes toward authority and political participation through this tumultuous period. In other words, it asks to what extent the development of civil society is possible for rural Romania, what such a society will look like, and what role the rural areas might have on the future development of the Romanian state?

Conceptul de „societate civilă” a fost amplu folosit în încercările de a modela și a înțelege transformările politice din România, dar și din Estul Europei (1). În forma sa cea mai simplă societatea civilă se referă la oameni care au început să se organizeze singuri, dincolo de structurile statului, în multiple grupări sociale independente. (2). Mai mult decât atât, conceptul implică dezvoltarea unei active conștientizări politice a cetățenilor, conștientizare legată de interesele sale și de capacitatea de a le distruge.

Deși conceptul „societate civilă” este adecvat modelării unei alternative la statul socialist centralizat, în general nu reușește să analizeze tranziția spre o astfel de concepție socială. Din acest punct de vedere, conceptul mai mult derutează situațiile decât să le lămurască. În mod deosebit, se impune clarificarea relației acestor „grupări sociale independente” cu statele în mijlocul cărora se află; cum și în ce măsură astfel de grupări participă la viața statului, atenția pe care statul o acordă unor astfel de entități, și natura generală a relațiilor cu autoritățile acestor societăți. Această ultimă caracteristică, nu dezvoltarea grupurilor sociale în sine, este cea care va marca tranziția de succes către o societate civilizată. Evaluând aceste ultime procese am putea înțelege mai bine recenta dezvoltare a economiei politice din România și rolul mediului rural.

Concluziile acestui eseu sînt în principal pesimiste. Așa cum am sugerat, în ciuda unor dovezi contrarii, România rurală nu se află încă în poziția de a contribui în mod amplu la construirea unei societăți democratice. În cadrul relațiilor sale politice și în strînsă legătură cu practicile economice, ca replică la politicile adoptate și implementate de un Front al Salvării Naționale — guvernarea dominantă, mediul rural din România continuă să se retragă din fața participării esențiale la politica națională la viața economică.

Ca și în „epoca” lui Ceaușescu (3) viața din cadrul mediului rural continuă să accentueze o politică bazată pe prioritatea gospodăriei și a familiei. Prin aceasta țărani români au căzut de acord asupra persistenței forțelor nedemocratice în România de azi. Prin acordul lor ei au întărit rolul statului în perioada de tranziție și au neutralizat propriile lor puteri și interese potențiale în cadrul dezbaterii politice naționale.

Autoritatea și politica dinaintea Revoluției

Politica contemporană în România rurală a fost formulată de cei 45 de ani de ierarhie socialistă. Ca în întreaga Europă de Est socialistă, partidul centralizat distruge orice rol politic posibil, orice sens al responsabilității politice pentru populația rurală a României, atât în interiorul comunităților ei și în exercițiul activității fiecăruia. Pînă și cele mai nesemnificative decizii erau trecute din controlul local în cel al statului și al aparatelor

de partid. Toate încercările de însuflețire a unei organizări pe plan local, indiferent cît de minoră, erau aspru pedepsite de către organele de securitate. Astfel, „fuga de responsabilitate” care a cuprins satele românești era, de fapt, o adaptare logică în fața ierarhiei care nu făcea compromisuri.

Cei 45 de ani de socialism au făcut politica o reală povară. Chiar cînd personalități locale erau încurajate să ia poziții de responsabilitate, astfel, de ocazii erau primite cu entuziasm scăzut. De exemplu, într-un interviu înregistrat primarul și secretarul de partid al unei comune din județul Brașov își amintesc ce a simțit cînd a fost numit în acest post:

„N-am vrut sub nici o formă acest post de conducere. Pur și simplu am fost obligat să-l accept. M-au chemat la sediul partidului de trei-patru ori. Am încercat să mă scuz spunînd celui din conducerea locală că sînt bolnav, dar aceștia au refuzat să accepte această scuză. Am încercat să stau de vorbă ca de la om la om cu secretarul de partid, să-l conving, deoarece cunoșteam felul problemelor pe care le au oamenii din comună, problemele pe care le ridică aceștia primarilor, cerințele partidului. Dar ei nu-au spus că este absolut necesar ca o femeie să devină primar aici, în această comună... că ei au primit ordine directe de la Tovarîșa Ceaușescu și că ei nu puteau face absolut nimic. M-au chemat, mi-au arătat o listă pe care numele meu era primul, subliniat cu roșu. Ce puteam face?”

Refractari și chiar nepricepuți în a influența procesele politice regionale sau chiar locale, relativ neamestecați în activitățile politice, țărani români au rămas singuri în fața problemelor lor imediate.

În schimbul indiferenței lor politice, statul socialist le-a acordat cetățenilor din mediul rural o libertate considerată de mișcare și alegere într-o gamă largă de instituții sociale și economice locale și de legături între acestea. Într-un sens acest lucru permitea statului să se eschiveze în fața responsabilității de a apăra standardele de viață în mediul rural deși se încuraja cantitatea minimală de muncă și se prevedea o aprovizionare cu produse de la sate. Astfel, din membrii săi care lucrau la oraș, prin legăturile lor sociale, prin folosirea calculată a schimbului economic în așa zisa economie secundară (4) gospodarii din mediul rural au căutat să-și îmbunătățească propriile condiții sociale și economice.

În acest mod s-a realizat un aspect, o formă a politicii la nivel local, deși era o politică dominată de cei doi poli gemeni „Planul” și „clanul” (5) cu puține șanse de a reuși să le integreze.

Politica familiei, binenteles, implica lipsa de identitate a clasei, o incapacitate de a organiza grupuri de orice fel, apte de a conlucra în acțiuni concentrate și lipsea, desigur, un grad de competiție între oamenii mediului rural (6).

Această lărmărire a relațiilor politice la nivel local a avut vaste consecințe pentru mediul rural, unul și pentru relațiile din cadrul autorităților.

În primul rînd, era nevoie ca gospodarii, familiile și fiecare membru în parte să caute largi și constante compromisuri cu sistemul socialist. Oricum, prin aceste compromisuri cu puterea, oamenii din mediul rural dezvoltau de fapt o dependență de ordin psihologic față de stat. Atîta vreme cît erau capabili să-și aperse necesitățile traiului prin munca lor, sătenii se temeau să provoace și să schimbe acest sistem. Așa cum sugerează Vintilă Mihăilescu, aceste condiții au creat „o mentalitate tributală” unde frica de schimbare și compromisul cu autoritatea se realiza „pentru a menține acea relativă independență a familiei/gospodăriei” (7).

În al doilea rînd, relaționarea socială pe plan local, în afara propriei gospodării era deteriorată, astfel permițînd mai departe dominația statului. Viața era, din punct de vedere material multumitoare/acceptabilă și acest lucru se datora rețelei omniprezente a stilului și practicilor

Deoarece rețeaua de schimburi depindea de astfel de ilegalități, așa zisa încredere dintre oameni este rapid și ușor subminată prin încri-minări reciproce, așa-zisa cooperare rezultînd din frica de expunere.

În al treilea rînd, omniprezența rețelei de schimb favorizează diferențierile de ordin politic și social între săteni. Desigur, rețeaua de schimburi taie drumul dintre clase și astfel unește grupurile sociale disparate. Oricum, diferențierea creștea cu cît unii, mai bine plasați sau cu relații mai bune în ierarhia socialistă, puteau să-și exercite puterea asupra comportamentului partenerilor din rețea. În acest mod ei dominau și manipulau relațiile de schimb și asmuțeau oamenii, unul împotriva celuilalt, acordînd sau luînd diferite favoruri, în mod alternativ. Mai mult, nevoia indivizilor de a utiliza în mod constant rețelele lor pentru a-și satisface nevoile economice minime încuraja menținerea ierarhiei; uneori chiar întărea o dependență vicioasă în cadrul relațiilor.

influenței personale. Aceste schimburi concretizau, în mod simultan relațiile sociale existente. Deși la suprafață, rețeaua de relații facilita cooperarea între indivizi și gospodării și părea că realizează un păienjenis de relații, aceste relații erau de fapt încărcate de tensiune și invidie. Pentru a menține ceva, era nevoie de un schimb constant și de preocuparea că scopul dorinței unuia ar putea fi dat altuia cu o influență mai mare. Astfel frustrarea și ruptura socială apăreau cînd acest schimb nu se menținea. Neîncrederea în relațiile extra-gospodărești era, de asemenea, cauzată de felurile de activități pe care rețeaua de schimb îl atrăgea de la sine, îl impunea. De cînd statul socialist, în mod legal sau de facto, a limitat accesul, atât la produsele de bază cît și la resurse, cîștigarea lor implica deseori acte ilegale. Acest lucru includea jaful cooperativelor agricole sau fabricilor, cumpărarea buletinelor de identitate, practicarea traficului de influență, în general.

Astfel, cu grija lor pentru familie și mentalitatea tributală români din mediul rural erau, privați, din punct de vedere politic, dispuși a totdeauna, a se acomoda cu cerințele statului socialist, mai mult decît oricare alt segment al populației României.

Oricum, este greșit să sugerăm că această capacitate de a îndura, de a suporta semnifica un gol de ordin politic. Dimpotrivă, oamenii din mediul rural, în anii socialismului erau, din punct de vedere politic, intens activi și foarte angajați. Era, de fapt, o politică care se baza în primul rînd pe prioritățile familiei și ale gospodăriei și care în mod conștient se supunea, în multe probleme, partidului și statului. În acest sens, este de înțeles să auzim pe unii exclamînd că „dacă n-ar fi încrebunit atîta, poate că încă mai trăiam cu Ceaușescu și cu ceea ce el ne pretindea.” (8).

(continuare în pagina 4)

(urmăre din pagina 3)

Revoluția din 1989 în România mediului rural

Revoluția din România nu a reușit prea mult să rezolve aceste contradicții. În ciuda calităților sale purificatoare și a încercărilor de revigorare a politicii, revoluția, în mediul rural nu a contribuit în mod fundamental la dezvoltarea societății civile. Oricum, existau indicii că acest lucru nu se va petrece astfel.

Oamenii din mediul rural nu sufereau mari violențe, nu erau angajați în războaie și sentințe care au urmat revoluției împotriva lui Ceaușescu. De fapt, curând după revoluție un număr mare de instituții civile, cum sînt, cooperativele reale, și comitetele religioase, s-au dezvoltat rapid. Și totuși, înfruntate ambiguități ale revoluției, incompletul transfer de putere de la funcționarii comunisti și presanta chestiune a drepturilor proprietății, toate combinate cu atitudinile politice predominante, totul pare să degradeze viața publică și să întărească re-centralizarea statului.

Data fiind orientarea lor specială spre politică și „mentalitatea tribală”, românii din mediul rural evită în principal Revoluția din Decembrie 1989.

Distrugea regimului lui Ceaușescu, fie adevărată revoltă populară, fie un „coup d'état”, sau chiar ambele la un loc a fost salutată cu entuziasm în satele din România. Totuși, mulți țărani au participat la această revoluție numai prin intermediul televiziunii sau prin altă formă de mass-media.

În zona Brașov-Făgăraș, de exemplu la primul semn al revoluției, majoritatea populației care făcea naveta între satele lor și fabricile de la oraș, unde lucrau, s-au întors acasă pentru a aștepta derularea evenimentelor. Numai câțiva tineri muncitori, au rămas cu colegii lor pentru a demonstra în timpul revoluției din Decembrie, pentru a apăra bunurile fabricii și a înlătura eventualele pericole de la instalațiile chimice. Alți câțiva tineri au ridicat baricade pe drumurile principale pentru a verifica identitatea motocicliștilor. Fără îndoială, toți cei cu care am discutat, au comentat natura pașnică a acestor evenimente. Cu puțin timp, aproximativ o lună, înainte de alegerile din Mai 1990 ei spuneau copleșiți că revoluția i-a făcut optimiști în legătură cu viitorul.

Transferul inițial de putere politică în sate s-a făcut de asemenea cu puțină violență și a contribuit la schimbări politice pozitive. În unele împrejurări, țărani au organizat în mod spontan întâlniri ce erau conduse de un parlament ad hoc dar foarte scrupulos. Pentru a prelua treburile locale au fost alese comitete reprezentative. Primarii locali, secretarii de partid, mulți dintre ei care servind regimul socialist fără tragere de inimă, au abdicat de bună voie, sigilind dosarele lor și au predat cheile noilor comitete.

Cînd au fost rugați să părăsească scena, ei au făcut-o fără întîrziere.

Au fost doar cîteva cazuri de violență pe plan local. Sub conducerea lui Ceaușescu, conducerea fusese fără compromisuri și severă, iar oamenii au folosit revoluția pentru a restabili scorul.

Politica post-revoluționară a fost în primul rînd intensă, întrucît mulți au devenit interesați de problemele locale. Acest lucru s-a concentrat, mai ales, asupra încercărilor de a reforma administrația locală. Un scop des întîlnit a fost ruperea, împărțirea comunelor din epoca socialistă pentru a face ca fiecare sat să fie din punct de vedere politic

responsabil pentru propriile sale probleme, așa cum era înainte de cel de-al doilea război mondial. Campanii asemănătoare au căutat să reformeze sistemul socialist al județelor, în favoarea regiunii mai mici, mult mai reprezentative, abolite în anii '60 (9). Reprezentanții a patru partide politice cu care am vorbit în aprilie 1990 în birourile primăriei din orașul Făgăraș (județul Brașov) au discutat aproape fiecare problemă pe care le-am expus-o.

Oricum, cînd discuția a ajuns la recrearea Făgărașului ca un județ separat (așa cum a fost înainte de 1925) toți s-au bucurat, s-au entuziasmat și mi-au arătat hărți, grafice și o petiție către prim ministru pe care o pregătiseră ca parte a inițiativei lor.

„Privatizarea”, activități economice organizate pe plan local au proliferat, de asemenea, imediat după Revoluție. Peste tot în țară, s-au ținut demonstrații pentru a cere abolirea colectivizării și a înapoierii pămîntului celor care îl lucrează (10). Întîlniri spontane s-au ținut în sate în scopul determinării, hotărîrii soartei gospodăriilor colective. În satele din Făgăraș, întîlnirile,

ca cele implicate în transferul de putere, erau caracterizate de ample participări și dezbateri inteligente, variate. Deși multe ferme au fost abolite prin acest proces, chiar și în unele cazuri unde ele s-au menținut așa cum sînt sau într-o formă trunchiată, politica viguroasă a acestei perioade reprezintă o dezvoltare salutară pentru democrația României. Alți săteni, în același timp, vorbeau despre începutul sau lărgirea serviciilor private sau a întreprinderilor meșteșugărești și pretutindeni oamenii vorbeau despre responsabilitate, reciprocitate și naștere.

Acest optimism proactiv și economic a avut viață scurtă. Aproape încă de la început s-au îmbinat condiții pentru a descărja, pentru a slăbi activitatea politică și concepțiile economice din mediul rural și a le întoarce la status quo ante.

Pentru născocitori de povești, întrebările legate de adevăratul caracter al revoluției se abat mult de la angajamentul politic. Ulterior, înceata dar sigura reinsinuare a fostelor cadre socialiste și a tipilor marginali în viața politică locală a atenuat participarea locală. În același timp, nesiguranta economică și întrebările legate de viitorul slujbelor și al fabricilor, dezordinea constantă din fabrici și magazine, statutul legal destul de neclar privind fermele private sau colective și problemele reale de zi cu zi de a face față nivelului de trai fac din activitatea politică un lux, iar intensitatea pozitivă a revoluției o amintire ce zboară.

Maniera prin care Frontul Salvării Naționale a preluat și a consolidat puterea în comune în primăvara lui 1990, convinge pe mulți de inutilitatea politicii. Așa cum s-a arătat mai sus, transferul de putere a fost, inițial, de natură democratică. Oricum, în multe medii rurale noua conducere a fost repede revocată de oficialitățile F.S.N. și înlocuită de acestea, după plăcerea lor. În multe comune acest proces a fost blind. Unii dintre liderii locali rezistaseră anterior cerințelor multiple din partea statului, și de aceea aveau un grad de autoritate și de legitimitate în cadrul comunelor lor. În alte cazuri, oricum, golul revoluției a permis indivizilor ambițioși să profite de situație și să caute puterea politică personală. Odată obținută această putere, ei erau deseori sprijiniți de către Front pentru consolidarea puterii proprii.

Următorul extras, dintr-un interviu de 3 ore, înregistrat în aprilie 1990 cu primarul

unei comune din județul Brașov, sugerează cum acest proces ad hoc s-a desfășurat și felurile de influență pe care le are asupra procesului politic.

„Cum am renunțat la funcția mea de primar? A venit un tip la mine și mi-a spus «În numele Poporului trebuie să pleci și să te duci acasă.» Așteptam ca un grup mare de oameni să vină și să-mi ceară demisia. Acel tip este un inginer pe care nimeni nu-l respectă. Este tipul de om care merge întotdeauna cu un sac deschis după el. Viceprimarul nu avea încredere în acest tip și mi-a spus să iau cheia de la fișet cu mine. Mă îndoiesc că mai exista vreo comună unde schimbarea conducerii s-a făcut de maniera aceasta. Aproape peste tot schimbarea s-a făcut legal. În alte localități o adunare a întregului sat a ales Frontul. Aici, Frontul a ales conducerea locală dintre ai săi, exact cum obișnuia partidul să facă, și alții au obținut poziții prin traficul de influență. Viceprimarul meu de atunci, acum primar, s-a întors la primărie la două zile după ce fusese destituit (eu n-am făcut așa, am stat acasă), a discutat cu ei și apoi a fost numit în funcția de primar. Acest agronom care n-a făcut nimic toată viața, decît să stea la putere, a fost rugat să renunțe la putere dar el n-a ascultat. Și-a păstrat puterea promișind lucruri stupide.

La prima ședință el singur a spus că vor fi desființate cooperativele agricole și că oamenii vor avea gratuit femele de animale. În acest sens el n-a făcut mai nimic pentru oameni dar a cauzat multă panică. Acum, pentru tot ce a făcut el este căutat de suporteri pentru ca el să poată deveni candidat la alegerile viitoare.”

Astfel de escrocherii au inspirat multe proteste la începutul primăverii lui 1990. La rîndul lor, acestea au forțat conducerea să abandoneze o parte din puterea sa și să se formeze Consiliul Provizoriu ale Unității Naționale alcătuite din reprezentanții principalelor partide politice. Chiar și așa, C.P.U.N.-ul local era deseori controlat de Front. Mai mult, date fiind atitudinile sătenilor față de politică, deseori nu există personal dornic sau capabil de a înlocui oficialitățile Frontului, chiar dacă aceștia se lăsau înlăturați de bunăvoie. În orice caz, persistența aceluiași forțe în cadrul politicii la nivel local, nu face decît să semnalizeze dominarea continuă a comunistilor și a urmașilor lor în politica statului și resemnarea sătenilor față de controlul acestora.

Nașterea moartă a societății civile rurale și îndepărtarea de implicarea politică sînt de asemenea sugerate în procesul electoral și rezultatele sale. În mai 1990 alegerile naționale, pentru prima oară în aproape 50 de ani cînd sinceritatea lor nu a fost constrînsă, oamenii din România mediului rural și muncitorii au votat, cu o majoritate covârșitoare, în favoarea lui I. Iliescu și a candidaților F.S.N. Aceasta, bineînțeles, în ciuda dezaprobării manipulanților politici ale Frontului la nivel local și național.

Iliescu și Frontul au adunat o atît de mare majoritate în mediul rural, încît Socor (11) sugerează că victoria lor a fost „aproape prin reprezentare”. Acest sprijin, spune mult despre atitudinile sătenilor față de autoritate și politică, despre aspirațiile lor față de statul post-revoluționar. Este lipsit de bună-credință cît și exagerat a desființa rezultatele alegerilor din mai, reducîndu-le la o împliere norocoasă datorită imaturității politice a oamenilor din mediul rural. Rezultatele alegerilor nu au fost datorate intimidării opoziției și nici lipsei de informație a sătenilor. Multe persoane cunoșteau exact — exact pe cine urmau să voteze și enunțau motive clare pentru care o fac, chiar dacă aceste motive erau puțin satisfăcătoare pentru intelectualii din mediul rural și pentru străini, oameni ai științelor sociale. De asemenea, este inadecvat să primim rezultatele aproape omogene ale voturilor ca reflectare a unei mase rurale nediferențiate. De fapt, votul Frontului a fost dat de grupuri diferite; țărani colectivizați și privatizați, muncitorii în întreprinderile industriale mici și mari, oficialități ale mediului rural și chiar

intelectuali. Mărimea și amploarea votului acordat Frontului, deși a fost obținut fără efort, au fost fără îndoială impresionante și elocvente pentru viitorul politic al României în propriul său sens problematic.

A tunci de unde populația Frontului? Votul rural de o singură culoare contrazice multitudinea de motive ale sătenilor de a-l vota pe Iliescu și de a acorda sprijin continuu Frontului, în mijlocul continuilor crize economice și politice. O parte din sprijinul Frontului a fost evident o funcție a prelungirii charismai politicii personale (asociată cu mentalitatea tribală) care a dominat societatea românească, atît înainte de socialism, cît mai ales în umele perioadei lui Ceaușescu. Astfel, multe femei, în special, mi-au spus că îl votează pe Iliescu pentru că le place cum arată, le place cum zîmbește, cum vorbește și cum se poartă (12). Atît femeile cît și bărbații l-au sprijinit pe Iliescu pentru vizibilitatea sa din timpul Revoluției și credibilitatea sa, ca unul care căzuse în dizgrația lui Ceaușescu. Alte persoane care au votat Frontul au fost înclinați s-o facă datorită politicii sale economice. Atitudinea lentă spre privatizare, sprijinul pentru menținerea cooperativelor agricole și pentru combinatele industriale mari, ineficiente, către care mulți pendulau regulat în teritoriu, toate acestea au atras votul favorabil din partea populației rurale.

Chemările pentru o privatizare economică extensivă și imediată venită din partea liberalilor și a P.N.T. au înspăimîntat mulți muncitori dependenți de industria socialistă. Ca urmare, ei simțeau că Frontul era singura alegere logică pentru viitorul lor economic. Multe persoane mi-au spus că în vreme ce ei sprijină economia privată, în principiu, ei consideră că e necesară o lungă perioadă de tranziție pentru a stabili condițiile necesare pentru aceasta. Cu alte cuvinte, nu a contat faptul că oamenii erau slabi informați în legătură cu partidele și politicile, altele decît Frontul, Frontul, slăbind pasul de schimbare, a găsit un public plin de bunăvoință printre țărănimea conservatoare și muncitori.

L ipsa sprijinului electoral în mediul rural din partea P.N.T. este deosebit de instructivă în acest punct de vedere. Deși Socor sugerează că satele formează baza naturală de sprijin pentru P.N.T., aceasta rămîne totuși o evaluare nu lipsită de probleme. Este adevărat, în multe regiuni ale țării țărani sînt aproape unanimi în sprijinul lor pentru o agricultură complet privatizată (cu toate acestea, mulți din acești indivizi încă votează cu Frontul). Oricum, în diferite zone rurale femele agricole sau o combinație de cooperative și a agriculturii privatizate pe scară mică au fost considerate cea mai bună soluție pentru agricultura post-revoluționară. Cooperativele au fost sprijinite (P.N.T. a evitat să o facă din multe motive. Birocrații din cadrul cooperativei și oficialii acestora se tem pentru pozițiile lor de salariați. Disponibilitățile limitate ale tehnologiei din agricultură pentru agricultura privatizată implică un alt tip de gîndire. Bătrînii privesc favorabil asistența acordată activităților agricole colective. Oamenii de toate vîrstele și condițiile, de mult obișnuiți cu orele scurte și perspectiva unei remunerații limitate pe care o oferă ferma agricolă colectivă, preferă securitatea nesigurăței economice și o muncă neplătită pe care o oferă sectorul privat al agriculturii (15). Mulți alții, se tem de ultimatumul restituirii relațiilor de proprietate pe care le implică privatizarea. O persoană care suportă această colectivizare (coroborată cu mentalitatea tribală) spunea: „Este mai bine să fii exploatat de către stat decît de alte persoane.” În vreme ce platforma P.N.T. acordă colectivelor posibilitatea de menținere acolo unde fac cerere membrii săi, aceasta pare superfluă în ansamblul platformei sale politice și neconvingătoare. (16)

Alături de cele arătate mai sus, dezbaterile electorale în comună a fost serios limitată de către structura demografică a comunităților și

(continuare în pagina 5)

(urmare din pagina 4)

de către stadiul dezorganizat al organizării partidelor politice. De-a lungul erei socialiste, viața satului și agricultura devenise doar un biet fundal. Mulți dintre tineri, dinamici, și mult mai educați atunci au pornit-o spre oraș. Acești indivizi formează acum mijlocul de sprijin pentru politicile liberale de privatizare și democratizare, dar vocile lor lipseau în sate. Această situație s-ar fi putut remedia întru câtva dacă activiștii partidelor urbane ar fi căutat să intre și în mediul sătesc. Oricum, acest lucru nu s-a întâmplat. În discuțiile mele cu reprezentanți ai Frontului, ai Partidului Liberal, Tărănesc, și Ecologist, toți (inclusiv reprezentantul P.N.T.) au convenit că nu este nevoie să se acorde o prea mare atenție sătenilor. Au motivat aceasta prin faptul că majoritatea sătenilor erau dezinteresați, că alții, cu opinii diferite, îi vor înfrânge psihic pe cei care vor candida aici, și că resursele partidului erau insuficiente pentru a se dedica țărânilor nepolitice.

În cele din urmă, există totuși ceva adevăr în teza conform căreia votul rural a fost oarecum manipulat. Bineînțeles, controlul asupra mediei în timpul Revoluției și a campaniei electorale au contribuit la ideea că **Iliescu și Frontul** sînt singurii candidați care joacă roluri majore în acțiunea din Decembrie '89 (17). Disponibilitatea restrictivă a mediei în sate a afectat, de asemenea, dezbaterile politice rurale. Deși sute de noi ziare publicate după Revoluție se puteau găsi în majoritatea orașelor, satele depindeau exclusiv de modul de distribuire din rețea pentru a primi aceste publicații. Aceste rețele, nu au fost eficiente, unii distribuitori de ziare au fost intimidați, iar zărele arse înainte de a ajunge în sat.

Viața din mediul rural aduse imediat după vot, sugerează, deasemenea, respingerea unor posibilități politice noi și sprijinul pentru anumite realități promulgate în epoca lui **Ceașescu**. Cum mediul social și politic nesigur din **România** post-revoluționară a pătruns în mediul rural, țărâni și muncitorii au optat pentru păstrarea multora dintre practicile și instituțiile politice care le-au dominat anterior viețile. Reînființarea fermelor abolite și protecția celor existente după frenezia decolectivizării post-revoluționare este un astfel de indicator.

La fel de semnificativ a fost răspunsul pozitiv al sătenilor la renașterea națională care, prin definiție, este diametral opusă vieții civice. Deși organizațiile naționale și violența sînt în principal, de proveniență urbană, mediile rurale par bine reprezentate în ultimele lor manifestări. Astfel, organizația culturală ultra-naționalistă „**Vatra Românească**” și aripa sa politică **Uniunea Națională a Românilor din Transilvania** par a avea un sprijin rezonabil în sat. Mulți dintre protestanții antimaghiari din **Tîrgu Mureș** în februarie 1990, locuitorii unui sat din **Dobrogea** (18) cu convingeri ferme împotriva țiganilor și adepții fanatici ai reunificării **României** cu **Basarabia** (incluzînd acum **Moldova** și alte teritorii) provin, de asemenea, din mediul rural. În aprilie 1990 mulți erau convinși, alți de integrarea **României** cu **Moldova Sovietică**, și de asemenea de ilegalitatea pretențiilor **Ungariei** față de o parte din **Transilvania** și chiar de petițiile pentru autonomie româno-ungară. Cu alte cuvinte, cu efit participarea politică locală era mai însemnată, cu alți era mai ușor înlocuită de o soluție naționalistă și se găsea cîte un țap ispășitor pentru fiecare variantă (19).

Comunitatea rurală și societatea civilă astăzi

A tunci cum poate ca această configurație economico-politică să prevestească viitorul **României**? Dat fiind fluxul constant din societatea românească, tranziția **Europei de Est și Centrală**, dezintegrarea **U.R.S.S.**-ului... **Golf**... starea confuză a lumii politice și economice, predicția acestui viitor este, cu siguranță, o

activitate „nesigură”. Mai departe, trecutul presocialist, evenimentele revoluționare și post-revoluționare, ca și procesele ce au loc în sate, tulbură, de asemenea, apele unei viitoare vieți rurale și a unei economii politice. Deși posibilitățile economice și politice rurale rămîn ambigue cred că situația actuală prefigurează o continuă revenire spre integrarea țărănilor în fața unei puteri reaffirmate a statului. Păreră dominantă în sînul comunităților din **Transilvania** pe care le-am vizitat în zilele premergătoare alegerilor din mai 1990, a fost aceea că revoluția i-a eliberat de politică; că Partidul ceruse o implicare politică constantă și acum oamenii nu mai vor să-și piardă vremea cu ședințe, responsabilități civice.

Bineînțeles, aceasta nu înseamnă că putem spune că țărâni români și-au abrogat toată responsabilitatea pentru viitorul lor politic. În ciuda menținerii familismului și a suspiciunii de activism, mai pot fi găsite activități de opoziție prin formarea diverselor grupuri locale de interese, mai ales de natură economică.

De fapt, aceste două condiții — opoziția și economia — deseori coincid ca în cazul amplu mediatizat al comunei **Săpînța**, județul **Maramureș** (20). Aici, curînd după revoluție sătenii au abolit cooperativa agricolă prin vot democratic, și au redistribuit bunurile patrimoniale. O investigație ulterioară a poliției era desemnată să liniștească această acțiune, rezultată cu câteva violențe minore întrucît sătenii au bătut persoana care era însărcinată cu investigarea. Ulterior, primarul din **Săpînța**, care era unul din cei cîțiva țărani implicați în protestele din primăvara lui 1990 din **Piața Universității**, a fost arestat și acuzat de incitare la revoltă. Cerenle ca el să fie eliberat au fost respinse de autoritățile statului, indicînd clar nemulțumire față de implicarea sa politică. Deși există mai multe extreme decît mai multe exemple ale acțiunii politice rurale, cazul de la **Săpînța** nu este unic. Alte situații asemănătoare în întreaga țară sugerează că țărâni, în mod implicit, vor provoca insituitiunile economice de stat pentru a ieși în evidență. De fapt, sărăcia investițiilor rurale, lipsa de resurse productive disponibile agriculturii și creșterea șanselor familiei pentru activitatea economică „privată”, în mod natural va încuraja asociațiile cooperative multifamiliale să încerce să concure controlul economic al statului. Acest lucru este deja evident în agricultura și în activitățile zootehnice, unde grupuri de săteni își unesc resursele financiare pentru cumpărarea tractoarelor, închirierea altor mașini și altele asemenea. Astfel de întreprinderi familiale colective vor avea un drum greu înaintea lor, întrucît se vor lovi de prețuri prohibitive și de alte obstacole majore împotriva inițiativei private (21).

Deși cu potențial de succes economic, procesul de privatizare și formare a cooperativelor este, fără îndoială, periculos politic prin concurența pe plan local. De la revoluție, comunitățile rurale au avut experiența unor constante conflicte legale asupra pămîntului și alte drepturi, conflict pus în mișcare de politica ambiguă de guvernare și de eșecul trecerii rapide la o lege oficială a pămîntului (22). În aceste conflicte sînt numeroase părți. Suporterii ai agriculturii privatizate și colective se zburlesc unii la alții. În litigiu sînt implicați cei care caută o reîntoarcere a pămîntului la proprietarii presocialiști și care caută o redefinire a dreptului de posesiune. Toate satele caută să-și extindă proprietatea în defavoarea satelor vecine.

Privatizarea a făcut foarte puțin în ceea ce privește înlocuirea sau redimensionarea rețelelor sociale. Comportamentul rețelei sociale, schimbul economic secundar, corupția și dislocările sociale pe care le produc sînt astăzi tot atît de semnificative ca și ultimii 45 de ani (23). Persistența realității, creșterea posibilităților unor importuri de lux (și de aici mărirea dorințelor), eroziunea sectorului comercial (care conform celor cu care am discutat, au afectat viața sătenilor într-o mai mare măsură decît centrele urbane) și inflația generală, toate au contribuit la menținerea relațiilor de schimb de ordin familial și la atomizarea implicațiilor lor politice.

Astfel de manipulare în cadrul rețelei sociale și de conflicte legislative asupra proprietății constituie exemple pentru o societate civilă? Absolut. Oricum, societatea civilă este cea care absoarbe atenția rurală și care concentrează energiile rurale pe preocupări minore. În contrast cu acest lucru, problema controlului asupra economiei politice naționale a rămas fără adresă la sate și este controlată de forțele centralizate. Mai mult, un număr de politici la nivel național sînt concentrate pentru a diminua importanța și intensitatea proceselor politice locale și pentru a restabili statul centralizat ca principal actor în plan local și regional (24).

Probabil exemplul cel mai elocvent de centralizare a politicii este recenta lege a „Administrației județelor, municipalităților, orașelor și comunelor”. Această lege împuternicește primul ministru să numească prefectii pe plan județean care, la rîndul său, poate numi primari municipali și de comună. Această lege a fost promulgată în iulie 1990, deși a întâmpinat o rezistență fermă chiar și din partea parlamentarilor **F.S.N.**, datorită recentralizării pe care o implică. Oricum, opoziția față de aceasta s-a manifestat în anumite regiuni, mai ales acolo unde exista o amplă populație minoritară și în cîteva locuri unde **F.S.N.** nu a obținut majoritatea la alegerile din 1990.

Astfel s-a închis cercul răspunsului la întrebarea dacă un astfel de anti-stat, o opoziție politică non-reactivă și o organizare incipientă a economiei poate veni în sprijinul formării unei societăți civile în regiunile rurale. Răspunsul este clar negativ. Mai mult, indiferent dacă, organizarea locală este menținută sau nu, actuala transformare a cadrului politic rural, nu indică nimic despre disoluția mentalității tributare sau despre politica familială pe scară mică. Situația economică discutabilă, impedimente reale venite din partea statului, diversitatea și agitația în planul relațiilor economice locale și chiar relaxarea activității partidelor politice, toate acestea ridică puține îndoieli în legătură cu faptul că **România** va continua să redea statului cea mai mare parte a responsabilităților politice și va căuta soluții care să limiteze autonomia gospodăriei rurale.

Astfel, stilul societății române civile, desigur civilă (nebazat pe stat) nu a reușit încă să se socializeze dincolo de familie și gospodărie.

NOTE:

1. **Timothy Garton Ash**, „Există Europa Centrală?” *New York Review of Books*, October, 9, 1986; **Timothy Garton Ash**, *Utilitatea adversității* (New York: Random House, 1989). Deasemenea **Gail Kligman**, „Regenerarea publicului: Reflexii asupra creării societății civile în România” *East European Politics and Societies*, Vol. 4, nr. 3 (1990); **Lena Kolarska-Bobinska**, „Fața schimbătoare a societății civile în estul Europei”, (manuscris nepublicat 1990); **Steven Sampson**, „Revoluțiile Est-Europene: Este acesta sfîrșitul sovietologiei?” (manuscris nepublicat 1990); **Katherine Verdery și Gail Kligman**, „România după Ceaușescu: Comunism post-comunist?” (manuscris nepublicat 1990).
2. **Ash**, 1986, op. cit.
3. „Epocă” este termenul pe care însuși Ceaușescu îl utiliza pentru a vorbi despre perioada de douăzeci și cinci de ani de dominație a sa asupra societății românești.
4. **Horst Brezinski și Paul Petrescu**, „Economia secundară în România — Un sector dinamic” (Text de lucru, Universitatea din Paderborn, Germania de Vest, 1986); **Per Ronnas**, „Rolul economiei secundare ca sursă de venit suplimentar în comunitățile rurale din România. Un studiu de caz.” (manuscris nepublicat 1986); **Steven Sampson**, „Integrarea națională prin planificarea socialistă: Un studiu antropologic asupra unui tînar oraș românesc” *East European Monographs*, nr. CXLVIII (New York: Columbia University Press, 1984) **Steven Sampson**, „Sectorul informal în Europa de Est” *TELOS* nr. 66, (Iarna 1987).
5. **David Stark**, „Privatizarea în Ungaria: de la Plan la Piață, sau de la Plan la Clan?” *East European Politics and Societies*, Vol. 4, nr. 3 (1990).
6. **David A. Kideckel**, *Singurătatea colectivismului: sătenii români în Revoluție și după* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1993).
7. **Vintilă Mihăilescu**, „Politica strălucirii în România”, (Anthropology of East Europe Review 10(2)).
8. **Sam Beck**, Comunicare personală
9. **Ronald A. Helin**, „Volatila hartă administrativă a României”, *Annals of the American Association of Geographers*, 57 (1967).
10. **Ioan Erhan**, „Noi vrem pămînt!” *Adevărul*, 3 februarie 1990.
11. **Vladimir Socor**, „Frontul Salvării Naționale produce o victorie electorală răsunătoare”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 27(1990).
12. Acest fel de evaluare a fost criticată alți în sate cit și aiurea. Cîntecul pre-electoral *Iliescu ne zîmbește și cu drag ne păcălește* reflectă neîncrederea în personalitățile politice.
13. **Socor**, op. cit.
14. Chiar înainte de perioada socialistă sprijinul zonelor rurale pentru **Partidul Tărănesc** a fost problematic. După **Roberts** (1951) acest partid istoric a fost un instrument al unor interese comerciale și privit cu suspiciune în multe zone rurale. Scandalurile din jurul vieții lui Iuliu Maniu, unul din conducătorii săi, au jucat un rol important în limitarea influenței sale.
15. **David A. Kideckel**, „Politica de de-colectivizare în România după Ceaușescu” *Working Papers on Transitions from State Socialism* nr. 90.9 (Ithaca, N.Y.: Cornell University, Center for International Studies, 1990)
16. **Partidul Național Tărănesc**, *Principiile de bază ale Programului Partidului Național Tărănesc — Creștin și Democrat*, articolul 3.1.6. (1990).
17. **David A. Kideckel**, „Incendiu în satul global: Rolul Televiziunii în Revoluția română” (manuscris nepublicat 1991).
18. **Dan Radu**, „Programul din comuna Mihail Kogălniceanu” *Opinia studentescă*, 1990.
19. **V. Mihăilescu**, op. cit.
20. **Dan Ionescu**, „Mișcări guvernamentale pentru recentralizarea administrației locale” *Report on Eastern Europe* Vol. 1, nr. 36 (1990).
21. **I. Cămășoiu și E. Sasu**, „Statul ne-a cumpărat grîul cu 1,90 lei kilogramul, și ne vinde tîrîța cu 2,50 kilogramul”, *România Liberă*, 17 ianuarie 1991; **D. Kideckel**, „The Politics of Decollectivization” (1990).
22. Legea Fondului Funciar se află (n.r.— la data publicării studiului) în dezbaterile Parlamentului.
23. **Dinu Popa**, „Din privatizare a rezultat bișnița?” *România Liberă*, 22 ianuarie 1991.
24. **D. Ionescu**, op. cit.

CONFUZIA POLITICĂ ROMÂNEASCĂ SAU CĂILE ABRUPTE SPRE DEMOCRAȚIE *

SIMON PETERMANN

(fragment)

The present study attempts at providing answers to a couple of important questions that concern the post-Ceaușescu evolution of Romania, namely: 1. What is the structure of the political life in this country where changes seem to have occurred at a very slow and tormenting pace? and 2. Who are the most prominent political actors and what precisely is at stake here?

The author reviews domestic and international events, puts forward insights of political parties and policy makers, suggests or evaluates several political options. A large amount of statistical data and information conveyed in order to accurately picture the 1990 and 1992 election exercise, the citizens' confused state of mind, the reforming policy-related elements and their subsequent impact, the reactionary attitude of extremist parties and, last but definitely not least, the fears and anxieties the transition from totalitarianism to democracy has brought about.

Rezultatele alegerilor legislative și prezidențiale din septembrie/octombrie 1992 sînt departe de a alunga neîncrederea. Țara oferă, fără îndoială, spectacolul unui joc democratic normal, însă astăzi acest joc dă impresia de a fi adesea ocolit. Este dificil de verificat o astfel de aserțiune într-o țară în care dialogul social rămîne dificil și unde lipsește toleranța caracteristică ansamblului raporturilor între categoriile sociale sau culturale. În același timp nu trebuie să pierdem din vedere că societatea românească este în plină tranziție și că opozițiile sociale, politice, confesionale și interetnice sînt provocate aici de o criză economică de o mare amplitudine.

Pe de altă parte, a pătrunde tainele politicii românești înseamnă a intra într-un univers bizantin în care reperatele scapă privirii, unde schemele se complică și unde certitudinile o dată dobîndite sînt repede repuse în discuție. (...)

La început, în 1990, partidele politice s-au străduit să-și creeze o identitate (inclusiv FSN). Prost structurate, fără experiență (decît una anterioară instaurării comunismului), cu rare excepții fără legături cu strănătatea, ele au adus cu sine tendința de a se întoarce spre trecut. Liberalii au ieșit din exilul lor interior și au reconstituit vechiul Partid Național Liberal al lui Brătianu. Național-țărăniștii au reînnotat doctrina lui Mihalache sau conservatorismul țărănesc. Social-democrații au căutat să se acordeze la diapazonul semenilor lor din Europa. În cîteva din aceste partide conflictul generațiilor a provocat sciziuni (a fost în special cazul liberalilor), complicînd și mai mult peisajul politic.

Numeroși intelectuali s-au regrupat în organizații inspirate de Forumul Civic al lui Vaclav Havel (de exemplu: Grupul pentru Dialog Social). Alții au creat partide ecologice după modelul occidental. Maghiarii din Transilvania s-au regrupat după ciocnirile interetnice de la Tîrgu-Mureș (martie 1990) în UDMR pentru a-și apăra drepturile de minoritate. Căreia ultranaționalistii i-au răspuns prin crearea de partide a căror ideologie este uneori în legătură directă cu aceea a Gărzii de Fier a lui Corneliu Codreanu. (Notă: Facem trimitere la articolul lui Alain Colignon, *Les droites radicales en Roumanie, 1918-1941*, apărut în nr. 1/1993 al revistei „Transitions” p. 145—

173). În acest fel exaltarea romănității, naționalismul, xenofobia și antisemitismul (Notă: Partidul România Mare este în mod declarat antisemit), care sînt elemente culturale anterioare stabilirii comunismului (și pe care acesta le-a reluat uneori în avantajul său), revin prin intermediul unor partide al căror impact este departe de a fi neglijabil, deoarece ele fac astăzi parte din majoritatea parlamentară.

În România nu am asistat la o ridicare a unor elite ca în Polonia, în Ungaria, în Cehoslovacia sau în RDG, unde marea majoritate a foștilor responsabili comuniști au pierdut puterea și unde nu mai subzistau decît minuscule partide comuniste. În România, sute, mii de responsabili comuniști au rămas la posturile lor pe toate eșaloanele, continuînd, ca și sub vechiul regim, să colaboreze mai mult sau mai puțin pasiv cu noua putere (de altfel nu în mod necesar într-o manieră structurată și organizată) din interes sau obișnuință.

Astăzi îi regăsim în FDSN-ul președintelui Iliescu, în FSN-ul lui Petre Roman dar și în partidele naționaliste, unde ei ocupă posturi responsabile. Dacă unii s-au convertit la social-democrație sau la naționalism, alții au făcut investiții în activitățile comerciale și industriale astfel încît, în mod paradoxal, au format embrionul acestei noi clase mijlocii a micilor întreprinzători și comercianți care s-a dezvoltat după intrarea în vigoare a legilor asupra privatizării. În sfîrșit, nu sînt rare cazurile în care partidele de opoziție zise istorice găsim ex-comuniști care revendică sus și tare aportul lor la căderea dictaturii. (...)

Preocupăți să se debaraseze de eticheta comunistă care amintea atît de mult de vechiul regim, conducătorii ieșiți din revoluție au optat în mod oficial pentru social-democrație, sperînd să găsească în această inspirație ideologică o legitimare nouă care să le permită să stabilească legătura cu anumite aspecte ale trecutului, fără a risca prin aceasta să-și asume pe plan electoral efectele negative ale moștenirii la care opinia publică rămînea foarte sensibilă. Încercările lor repetate (fără succes pînă în prezent) de a adera la Internaționala socialistă nu aveau drept scop doar să obțină o etichetă legitimă, disputată în interior de minusculul Partid Social-Democrat din România (PSD), ci, de asemenea, deschiderea spre Europa, via, această descărcare politică.

Iliescu a resimțit el însuși dificultăți în detașarea de vechea mentalitate. Preferînd

să adopte o atitudine pragmatică, cel puțin în declarațiile sale publice, n-a specificat niciodată deschis intențiile sale. Aceste clivaje ideologice n-au avut efecte imediate asupra coeziunii partidului. Iar acesta a avut chiar o situație confortabilă prin rezultatele primelor alegeri prezidențiale și legislative din 20 mai 1990, care s-au desfășurat într-un climat de extremă nervozitate, de intoleranță și intimidări de toate genurile.

Cu 85% din sufragiile exprimate, Iliescu a fost votat, iar FSN obținea 263 din 387 locuri în Camera Deputaților și 91 din 119 locuri în Senat. Absența pregătirii populației pentru exercițiul electoral și necunoașterea de către ea a mecanismelor democrației, explică, parțial, aceste scoruri ridicate. Trebuie adăugată aici confuzia politică, numărul de partide în arena politică (mai mult de 100) și lipsa de experiență a candidaților opoziției, a căror campanie fusese axată în principal pe persistența comunismului. Iliescu și conducătorii FSN au știut să exploateze cu abilitate confuzia populației în fața bulversărilor în curs, mai ales în regiunile cele mai sărace și cele mai rămase în urmă ale țării, unde, în mod paradoxal, ei nu fuseseră percepuți drept un factor al continuității comuniste. (Pentru o analiză a acestor alegeri, cf. Pierre Kende și Aleksander Smolar, „La grande secousse — Europe del l'Est 1989—1990”, Presses du CNRS, Paris, 1990, p. 132 și următoarele). Trebuie de altfel subliniat că acest vot masiv în favoarea FSN era mai mult un vot de încredere decît un vot de adeziune la o ideologie și la un program politic bine definit. Sondajele arătau că 44% din alegătorii FSN nu reușeau să se situeze pe o poziție clară din punct de vedere politic, spre deosebire de alegătorii partidelor de opoziție, în rîndul cărora numai 4% din persoanele interogate dădeau un răspuns asemănător (Ibidem p. 141). (...)

La mai puțin de o lună după victoria sa electorală, la 13 iunie, președintele exasperat de întorsătura evenimentelor, a reînnotat vechile reflexe. Evocînd spectrul unei lovituri de stat legionaro-fasciste, el a făcut să se curețe de către cîteva mii de mineri din Valea Jiului (care furnizează în principal energia țării) Piața Universității din București, ocupată de 53 de zile de manifestații anticomuniști și cîteva sute de marginali. Această mineriadă a provocat un adevărat traumatism în interiorul opoziției — în particular la intelectuali — iar prelungirile sale politice aveau să fie importante. Ea a contribuit în fapt la sudarea legăturilor între partidele de opoziție și organizațiile societății civile. (Grupul pentru Dialog Social, ligile studenților, Grupul Independent pentru Democrație, Asociația 21 Decembrie, Comitetul pentru Democratizarea Armatei, sindicatele etc.) care se regrupaseră dinainte în Alianța Timișoara, mișcare creată la 29 aprilie 1990 în jurul Proclamației cu același nume. Plecînd îndeosebi de aici, își va face drum ideea unei largi coaliții a partidelor de opoziție pentru a bara calea FSN-ului.

În interiorul FSN, impactul acestor evenimente nu a fost mai puțin important, cu atît mai mult cu cît nemulțumirea socială se amplifică în țară. Elementele cele mai reformatoare îi reproșează în mod deschis președintelui de a fi făcut apel la mineri și de a fi contribuit astfel la destabilizarea unei

situații economice și sociale deja degradate, fără a vorbi de impactul acestor evenimente asupra imaginii României în exterior. Sub impulsul lui Petre Roman (a cărui cotă de popularitate scădea rapid în cadrul opiniei publice) și anturajului său, convenția FSN din mai 1991 a reafirmat foarte clar opțiunea partidului în favoarea social-democrației și a economiei de piață.

De această dată, opțiunea a antrenat plecarea unui grup de deputați care l-au acuzat pe primul ministru de a voi să restaureze capitalismul. Din punctul lor de vedere, acuzația era, de altfel, întemeiată. Petre Roman se pronunțase în favoarea unei terapii de șoc pentru a scoate țara din marasm și a stimula economia de piață. Pentru a aplica această politică, Roman încercase să-și ralieze opoziția. Aceasta, divizată de obscure rivalități personale, mai mult decît oricînd ostilă în privința unei puteri pe care nu încetase să o denunțe ca fiind neocomunistă, rămăsese surdă la apelurile sale. Doar tinerii liberali, în opoziție față de Partidul Național Liberal condus de Radu Câmpeanu, Mișcarea Ecologistă (MER) și Partidul Democrat Agrar (PDAR) acceptaseră să semneze cu FSN o Cartă pentru reformă și democrație (iulie 1991), al cărei efect politic a fost anulat de retragerea cîteva săptămîni mai tîrziu, a semnatarilor. Guvernul Roman se afla astfel prins în cursă de opoziție, de conservatorii FSN și de o populație din ce în ce mai exasperată de instabilitatea prețurilor și degradarea condițiilor de existență. (...)

La 25 septembrie 1991, între 3.000 și 5.000 de mineri au efectuat un nou raid asupra Bucureștilor, cerînd de această dată demisia lui Petre Roman și a guvernului său. Chiar în aceeași seară, Consiliul Superior al Apărării (prezidat de Iliescu și care pare a fi veritabilul centru al puterii) a proclamat necesitatea de a pune în loc un guvern de uniune națională. A doua zi, un comunicat laconic al guvernului a arătat că primul ministru era gata să-și depună mandatul (cuvîntul demisie nu era menționat) în scopul de a facilita o soluție politică. În aceeași zi, președintele a acceptat demisia guvernului judecat incapabil de a administra situația. La 27 septembrie, conducătorul minerilor, Miron Cosma a semnat un acord cu președintele și a cerut trupelor sale retragerea de pe străzile Bucureștilor. De această dată, minerii, mai puțin înclinați să creadă în promisiunile oficiale și receptivi la revendicările opoziției, au cerut președintelui epurarea ex-comuniștilor. Forțele de ordine rămase pasive, au acționat din acest moment cu fermitate.

Fuseseră din nou manipulați minerii pentru a stabili un nou raport de forțe în ierarhia statului? Constrîns să-și abandoneze postul, Petre Roman nu a ezitat să incrimineze în mod direct președintele și Serviciul Român de Informații (SRI), moștenitor al Securității, care fusese activ din în epoca lui Ceaușescu. Fără a înlătura total această ipoteză, se pare, totuși, că acțiunea minerilor demonstra, de această dată, mai mult exasperarea în fața creșterii prețurilor și a degradării condițiilor lor de existență decît manipularea politică. Responsabilul politicii economice a fost acela care a focalizat furia minerilor. Oare pentru a evita mutații mai importante, președintele a hotărît să-l sacrifice pe primul său ministru, sau din simplu calcul politic?

(continuare în pagina 7)

(urmăre din pagina 6)

Indepărtarea lui Roman și înlocuirea sa cu Stolojan (pe atunci fără etichetă politică, el era șef al Agenției pentru Privatizări după ce demisionase din postul său de ministru al finanțelor în primul guvern Roman) avea drept scop frînarea procesului reformelor? Nimic nu este mai puțin sigur. Noul prim-ministru a primit drept mandat principal stabilizarea situației economice și atenuarea tensiunilor sociale în perspectiva alegerilor locale, legislative și prezidențiale. El a primit de această dată sprijinul neașteptat al lui Radu Câmpănu, conducătorul P.N.L., care-și văzuse pierdute speranțele de a deveni candidatul unic al opoziției și care căuta să realizeze prin acest fapt constituirea unor noi alianțe. Participarea miniștrilor din partea P.N.L. în guvernul Stolojan a avut drept consecință frînarea restructurării opoziției și complicarea și mai mult a jocului politic.

Referendumul din 8 decembrie 1991, organizat pentru a conferi noii Constituții (adoptate de Parlament cu 510 voturi contra 95) o legitimitate populară, a fost prilejul unei noi dezbateri în interiorul clasei politice. Cinci dintre principalele partide de opoziție au cerut să se voteze împotriva Constituției sau să se boicoteze scrutinul. Însă textul supus referendumului a fost aprobat cu mai mult de 75% din votanți, cu un procent de participare de mai puțin de 70%. Cele mai ridicate procente de respingere au fost înregistrate în zonele cu o puternică majoritate maghiară.

Alegerile locale din 9 februarie 1992 au fost acelea care au contribuit cel mai mult la decantarea vieții politice. Ele s-au desfășurat fără incidente notabile și după opinia observatorilor, fără fraude semnificative. F.S.N. suporta o grea pierdere a voturilor.

El a obținut la nivel național 33,6% din sufragiile exprimate pentru consiliile municipale, alese într-un singur tur. Aceasta reprezenta o pierdere de aproape jumătate în raport cu rezultatele sale record (de mai mult de 66%) în timpul alegerilor legislative din mai 1990. Dintre cele 84 de partide care își prezentaseră candidații doar 11 partide au format alianțe. Trebuie adăugat procentul mult mai slab de participare la vot a populației, comparativ cu acela din mai 1990.

O Convenție Democratică din România (C.D.R.), regrupând 18 partide a fost cu dificultate pusă pe picioare (toate partidele istorice, cu excepția P.N.L., asociat guvernului, plus un anumit număr de formațiuni noi cum ar fi Partidul Alianței Civice). Ideologia sa, confuz delimitată, era axată, în principal, pe schimbare și democrație. Convenția și-a deschis calea sa în majoritatea din cele 41 de circumscripții electorale. Într-o manieră generală și în ciuda unei participări slabe, ea a dominat competiția în marile orașe, în vreme ce F.S.N. își păstra în principal forțele în lumea rurală. București (10% din electorat), Timișoara, Brașov, Arad, Cluj-Napoca și câteva alte orașe au trecut astfel în mâinile opoziției convenționale sau în acelea ale partidelor naționaliste (vom reveni asupra lor mai târziu).

Criza F.S.N. a continuat să se adâncească după alegerile locale. Înfîngerea electorală a grăbit, în fapt, rupătura între cei doi lideri. Ea a debutat în legătură cu o sciziune în timpul convenției din 29 martie 1992 când, o moțiune prezentată de Petre Roman, cerând o ruptură clară cu comunismul și refuzând să se angajeze în susținerea candidaturii lui Iliescu la alegerile prezidențiale, a obținut 64% din voturi (cf. articolului lui Vladimir Rodina: *Romanian Ruling Party Splits*, în „The Times of Bucharest”, vol. 2, nr. 5, 14 mai 1992). Roman și-a păstrat încrederea majorității deputaților F.S.N. în

Camera (235 din 354 deputați F.S.N.). În schimb, majoritatea senatorilor F.S.N. au continuat să-l susțină pe Iliescu (51 din 98 senatori F.S.N.).

Dezbaterea politică nu a întârziat să se focalizeze asupra alegerilor legislative și prezidențiale a căror dată fusese în mai multe rânduri amînată din rațiuni tactice. În această perspectivă 120 deputați și senatori F.S.N. au creat Frontul Democratic al Salvării Naționale (F.D.S.N.) care avea să devină vectorul principal al candidaturii lui Iliescu la propria sa succesiune. Iliescu a așteptat momentul propice pentru a-și anunța candidatura sa. Între timp el își asigurase sprijinul partidelor naționaliste în cazul unui eventual balotaj.

Rezultatele alegerilor legislative și prezidențiale din 27 septembrie și 11 octombrie 1992 au provocat surpriza. În vreme ce sondajele de opinie organizate în timpul verii creditau Convenția Democratică din România cu cel mai mare număr de locuri în cele două camere, nu numai că F.D.S.N. a obținut cel mai mare număr de voturi pe ansamblul circumscripțiilor electorale, dar el a și devenit gruparea cea mai importantă ca număr de locuri în Camera și Senat, C.D.R. ocupînd locul al doilea și F.S.N. — ul lui Roman al treilea. O comparație a rezultatelor alegerilor legislative din 1990 și 1992 pune în evidență importanta pierdere a voturilor suportată de F.S.N. — F.D.S.N. după 1990. Ea arată, de asemenea, că partidele care s-au organizat sub eticheta Convenției și-au mărit de patru ori voturile. (Pentru o analiză completă a rezultatelor acestor alegeri, vezi articolul lui Michael Shafir, *Romania's Elections: More Change than Meets the Eye*, în „Radio Free Europe I.R.L. Research Report”, vol. 1, nr. 44, 6 noiembrie 1992).

Iliescu a fost reales în al doilea tur cu 7.393.429 sufragii. Cum se explică eșecul relativ al opoziției în fața unui partid încă dominant, însă grav slăbit de criza sa internă? Pentru a-l înțelege, trebuie să comentăm atitudinile politice ale Convenției în timpul campaniei electorale. Lipsa de personalitate a conducătorilor C.D.R. a constituit incontestabil un handicap major. Candidatul său pentru prezidențiale, Emil Constantinescu, rector al Universității București, nu fusese desemnat decât pe 27 iunie, aproximativ cu trei luni înaintea alegerilor, și aceasta după lungi negocieri între șefii opoziției. În plus, candidatul reținut era un om puțin cunoscut marelui public, în vreme ce președintele câștigător era de talie națională.

F.D.S.N.-ului nu i-a fost greu să exploateze cu abilitate erorile și gafele opoziției. Propaganda sa televizată i-a ironizat pe octogenarii revanșarzi ai C.D.R., a căror alegere ar fi condus la revenirea proprietarilor funciari și la capitalismul sălbatic. Dimpotrivă, Iliescu s-a prezentat în calitate de apărător al oamenilor sărmani, al locatarilor imobilelor de stat amenințați de revenirea foștilor proprietari, drept omul care distribuise pământ țăranilor, respectiv, drept părinte al națiunii, ai cărui adversari nu se gîndeau decât la sabotarea inițiativelor. Trebuie să subliniem, de asemenea că propaganda F.D.S.N. n-a fost dirijată numai împotriva C.D.R. Ea a fost și contra reformelor lui Petre Roman, denunțate ca responsabile de inflație și

șomaj (cf. analizei lui Ion Cristoiu, *Eșecul ideii de reformă*, în „Evenimentul zilei”, 1 octombrie 1992, p. 1).

În aceste condiții, Iliescu n-a avut de înfruntat nici o dificultate în campaniile electorale din sectoare mai dezvoltate ale țării. Chiar dacă victoria sa a fost mai puțin spectaculoasă decât în 1990 (el n-a fost reales decât cu 61,43% din sufragiile exprimate în al doilea tur de scrutin), ea a rezultat dintr-o luare în considerare — uneori demografică — a preocupărilor unor largi fracțiuni ale populației. Din momentul victoriei sale, Iliescu a lansat un apel în favoarea unui guvern de uniune națională capabil să redreseze țara.

Pentru a constitui o majoritate parlamentară, președintele s-a întors spre partidele ultranaționaliste cu care el întreținea relații ambigue, ceea ce n-a scăpat neobservat, agravînd neliniștea minorității maghiare concentrată în centrul și nord-vestul țării și a cărei purtătoare de cuvînt este U.D.M.R. Aceste partide, P.U.N.R., P.S.M., și P.R.M., susținuseră candidatura sa la alegerile prezidențiale. Partidul România Mare și Partidul Unității Naționale Române reprezintă curentul ultranaționalist care s-a dezvoltat în țară în urma incidentelor de la Cluj (ianuarie 1990) și Tîrgu-Mureș (martie 1990) și care s-a afirmat cu ocazia alegerilor locale (Vezi articolul lui Stéphanie Rosière, *Tensions ethniques en Roumanie. La Transylvanie à la croisée des chemins*, în revista *Hérodote* nr. 58—89, trim. 3 și 4, 1990, p. 297). Acest curent se întreține în principal din teama de Celălalt, în cazul de față din teama de maghiarii din Transilvania, a căror comunitate numără 1.620.000 persoane (după recensămîntul oficial din ianuarie 1992) dar care nu reprezintă decât 21% din populația Transilvaniei și 7,1% din populația totală a țării.

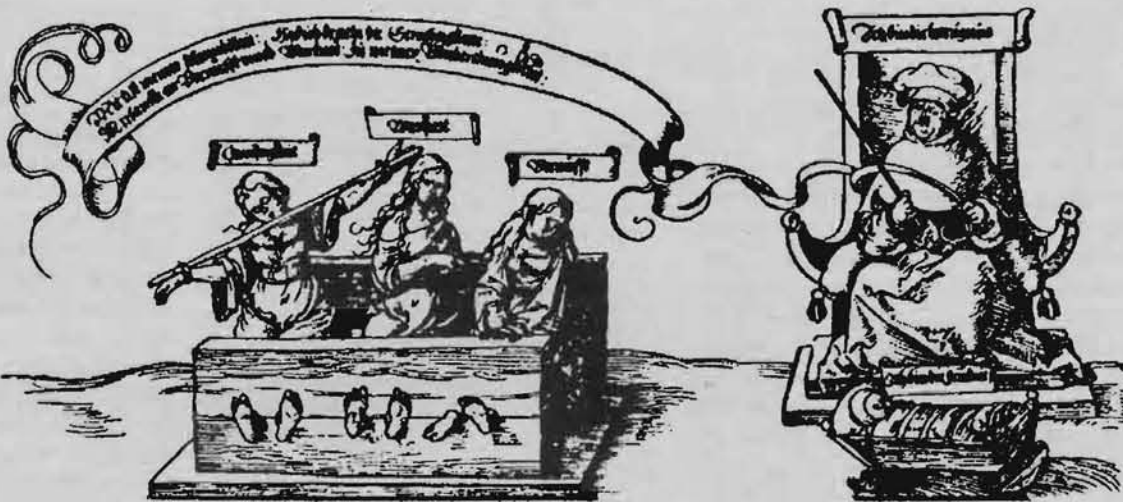
Acest discurs simplist se bazează pe teama de Budapesta și de maghiarii suspectați a dori să facă secesiunea. El își fixează drept scop provocarea de reacții

Corneliu Vadim Tudor este un poet patriotard care s-a afirmat sub Ceaușescu. El conduce un săptămînal cu același nume ca și partidul. Acest partid regroupează, după părerea numeroșilor observatori, mai ales ofițeri în rezervă și agenți ai fostei Securități. E necesar să amintim că în alegerile locale el obține 8% din sufragii la București. Deși procentajul său este relativ scăzut (3,8% pe ansamblul țării), conducătorii lui, începînd cu Tudor, devenit secretar al Senatului, ocupă cîteva poziții importante în aparatul de stat.

P.U.N.R. și P.R.M. nu au un program economic și social. Conducătorii lor nu concep decât economia dirijată de stat, un stat care, în optica lor, ar avea datoria să protejeze victimele capitalismului sălbatic.

A treia componentă a noii majorități parlamentare este Partidul Socialist al Muncii (P.S.M.), condus de Ilie Verdeț, fost membru al comitetului central al P.C.R. și de Adrian Păunescu, poet oficial al defunctului regim. Acest partid a obținut 3% în alegerile legislative și regroupează nostalgicii epocii Ceaușescu, dar și un număr de stîngiști tineri a căror ideologie este nuanțată de naționalism. Nu se vedește aici antisemitism (cu excepția revistei „Și totuși iubirea”, condusă de A. Păunescu, iar xenofobia anti-maghiară ocupă mai puțin loc decât în partidele naționaliste. În materie economică este același cult pentru dirijism. Trebuie subliniat că acest ciudat partid socialist nu are nici o legătură cu sindicatele. Coaliția F.D.S.N.-ului are șanse de a dura? E prea devreme să afirmăm așa ceva. Președintele Iliescu, a cărui marjă este limitată, se expune tuturor supralicităților din partea partenerilor săi. În afară de cazul unor rîcoșeuri, nu este exclus ca România (în pofida datelor și condițiilor mai sus arătate) să cunoască în slîrșit o perioadă de stabilitate de care ea are cea mai mare nevoie. Rămîne să sperăm că rațiunea va birui asupra delirului irațiunii. □

Traducere de Cecilia Tohăneanu

emoționale și pasionale, ceea ce nu e deloc dificil în contextul crizei care bîntuie România. Sînt numeroși, de asemenea, partizanii și alegătorii P.U.N.R. care nu sînt originari din Transilvania, ci din alte regiuni ale României. Acești noi veniți nu vorbeau decât româna, în vreme ce un număr apreciabil de români originari din Transilvania cunosc maghiara și germana. Multe cadre ale P.U.N.R. provin din fostul aparat comunist; unii dintre intelectualii fondatori ai mișcării Vatra Românească s-au orientat spre P.U.N.R. în speranța de a face aici carieră, alții, pentru a respinge un complex de inferioritate pe care îl dezvoltă față de colegii lor maghiari.

Cu Partidul România Mare intrăm într-un univers ideologic care amintește incontestabil de anii treizeci. Aproape în mod isteric naționalist, acest partid se afișează în mod deschis antisemit. Liderul său,

Simon PETERMANN is a professor at the Faculty of social, political and economic sciences of the Free University in Brussels and has authored many political science and political history studies included in single and collective volumes issued in Belgium, France, Israel, Germany.

SIMON PETERMANN is Deputy General Secretary of the Center for International Relation and Strategic Studies in Brussels. This presentation is the result of his investigations conducted jointly with fellow-institutes in România and with his co-working with historian Victor NEUMANN.

LUNGUL DRUM

(fragment)

ANTON CARPINSCHI

In the post-totalitarian Romania, the transition towards the democracy and the state under the law has to cover a long and complicated road. Three years after the fall of the communist dictatorship, the state under the law is not yet a state of fact. Often used in the Romanian political life and in the common language, the phrase state under law expresses either the aspiration of the democratic forces towards the institution of such a state, or the claim of political forces in power to consider the state under the law a reality already made up. By paraphrasing Adam Michnik „the long road of the civil society through institutions“, I would say, taking into account the constitutional situation in our country, the long road of the institution of the state under the law in the post-totalitarian Romania.

The state under the law is a state of the united civil society and of the political culture spread in all strata of society. No matter how long and intricate this way might be in the future, it is the only way to the real democracy, market economy and the state under the law in Romania. Any other possible change — populist-demagogical, egalitarian-colectivist, national-chauvinist etc. as illustrated examples of „democratura“ construction would be another illusory and costful opening which closed.

Criteriul definitoriu al statului de drept se formulează prin distincția dintre *legal* și *legitim*, dintre *lege* și *drept*, *lex* și *jus*. Nu orice societate în care se respectă legile și legalitatea puterii de stat este, automat, o societate în care s-a instituit o putere etatică legitimă, respectiv un stat de drept. Legea există și este folosită ca instrument al puterii de stat și în regimurile totalitare. Stricta respectare a legilor nu transformă un regim totalitar ilegal în regim democratic și legitim.

Afît experiențele democratice cît și cele totalitare, prin revers, demonstrează că nu legalitatea este caracteristica statului de drept, ci *legitimitatea*. Nu legalitatea — dimensiunea tehnică, de manevră pentru orice tip de stat — poate caracteriza statul de drept. Legalitatea este doar stratul exterior al puterii de stat reunind mijloacele juridice și procedeele formale (constituții, legi, hotărîri etc.) prin care forțele politice ajunge la putere pe cale legală sau ilegală (lovitură de stat) încercă, ulterior, să-și consolideze, respectiv, să-și legalizeze, astfel, deținerea și controlul asupra puterii etatice. Legalitatea este o condiție necesară, dar nu și suficientă pentru instituirea statului de drept. Autenticul stat de drept trebuie să fie, în primul rînd, legitim. *Legalitatea trebuie să fie fundamentată pe legitimitate.*

În statul de drept, legalitatea este o expresie a legitimității deoarece exprimă voința poporului suveran de la care emană puterea politică. Spre deosebire de legalitate, legitimitatea este o dimensiune de conținut. Spre deosebire de legalitate, legitimitatea este stratul profund al puterii de stat, rațiunea de a fi a acesteia — instituirea raționalității sociale și a binelui public. Legitimitatea puterii politice înseamnă echilibrarea permanentă a puterii etatice cu societatea civilă, facerea și refacerea cît mai adecvată a *contractului social*, capabil să exprime cît mai drept, corect și echitabil drepturile și obligațiile părților contractante: cetățenii, societatea civilă, statul.

Statul de drept este un stat al *legalității legitime* deoarece corelează statutul cetățeanului bazat pe drepturile omului cu cerințele funcționării statului într-o ordine constituțională, elaborînd o legislație atentă la nevoia de dezvoltare a societății și libertate a persoanei. Statul de drept este un stat al *legalității legitime* deoarece răspunde cerințelor de normativitate ce izvorăsc din valorile generale ale dreptului, ale protecției libertății persoanei în condițiile asigurării securității sociale și solidarității umane. Nucleul tare al statului de drept este, deci, *legitimitatea*, calitatea acestuia de a fi recunoscut și acceptat de voința populară drept autoritatea capabilă să organizeze, coordoneze și reprezinte în plan internațional comunitatea respectivă, respectînd normele de drept.

Intr-un stat de drept, națiunea încheie cu puterea etatică un pact fundamental, *Constituția* care reglementează structura și funcționarea statului, libertățile și obligațiile cetățenești, dînd un mandat general puterii politice etatice de a administra și coordona societatea în numele și folosul ei, respectînd normele de drept și mijloacele legale.

Statele totalitare comuniste s-au grăbit să-și legalizeze dictatura prin adoptarea unor constituții demagogice confecționate de partidul comunist, unica forță politică constituțional recunoscută. Rezultat al *monopolului politic* și al *monologului ideologic*, constituția statului totalitar comunist este *dictatul forței* și *dicté-ul ilegalității* ridicate la rangul *legalității originale*.

Din punct de vedere politic, constituția este „un contract social între națiune și putere, prin care se determină afît drepturile pe care națiunea și le rezervă (*drepturile omului și ale cetățeanului*), cît și prerogativele cu care tot națiunea mandatează în mod limitativ puterea să le exercite în numele ei și pentru ea, precum și modalitatea de a le exercita (*separarea puterilor în stat*)” (Eleodor Focșăncanu, „Istoria constituțională a României”,

1859-1991, Humanitas, București, 1992, p.11). Și din această perspectivă constituțională este de observat că numai *accepțiunea politică* a noțiunii de *constituție* conferă conținutul și sensul real în ceea ce privește legitimitatea unei forme de guvernămînt. Punctul de vedere juridic ne introduce doar în domeniul abstract al legalității prin care se urmărește respectarea formală a legilor emise de putere, fie aceasta și ilegală. În evoluția societății civile se poate ajunge la situația în care contractul încheiat între națiune și putere sub forma constituției să nu mai corespundă, să fie chiar o piedică în calea progresului. Numai națiunea are însă puterea de a schimba termenii contractului social pentru că ea este aceea care a dat mandat puterii etatice să o reprezinte. Deci, corelarea constituției cu evoluția societății civile trebuie făcută de națiune, de poporul suveran. Pentru a preveni modificarea constituției de puterea executivă sau chiar de cea legislativă, pactul fundamental refuză acestora dreptul de modificare a constituției. Eventualele modificări aduse constituției se fac, în statul de drept al *legalității legitime*, printr-o procedură specială obligatorie care garantează că modificările respective reprezintă voința națiunii.

„Democratura”, sau iluzia statului de drept în România post-totalitară.

Lansat de mediile intelectuale democratice, termenul *democratură* (P.Hassner) este o combinație concentrată a două noțiuni opuse: *democrație* și *dictatură*. Prin comprimarea celor două opozite, *democratura*, acest nou termen cu funcție conceptuală, caracterizează un tip de regim politic hibrid, *dictatorial* prin evasimonopolul asupra structurilor esențiale ale puterii etatice și controlul proceselor decizionale, *democratic* în declarații, unele procedee formale și aspecte exterioare. *Democratura* este o dictatură mascată de o fațadă democratică, o dictatură ascunsă în spatele unui stat de drept iluzoriu și a unei propagande populist-demagogice pe fondul unei

societăți dezinformate, lipsite de practica exercițiului democratic.

Absența unei societăți civile încheiate și experimentate după o jumătate de „veac de singurătate” comunistă, carențele în pregătirea unei noi clase politice competente, de orientare democratică, acțiunea temporizatoare, frenatoare și parțial restauratoare a eșaloanelor secunde din vechea nomenclatură comunistă au creat în România post-totalitară o situație dificilă pentru instituirea statului de drept și reconstrucția democrației. Treccrea de la dictatura comunistă la democrație, complexă în sine, a devenit, astfel, în România, mai lentă și mai întortocheată. În aceste condiții, *democratura* poate să se manifeste, fie ca o fază intermediară, pasageră în tranziția de la dictatură la democrație, fie ca o situație de fapt, stabilă, cu tendințe de autoreproducere și permanentizare. Totul depinde de dinamica raporturilor de putere dintre forțele democratice, înnoitoare și forțele conservatoare, pseudodemocratice, de nivelul dezvoltării societății civile și al culturii politice. Din păcate, situația politică din România post-totalitară probează o tendință de stabilizare a *democraturii*, ocuparea prin mijloace legale și manevre ilegale a avanposturilor puterii de stat de forțe conservatoare și antireformiste, prestația ineficientă a partidelor democratice și a opoziției parlamentare în special în primii doi ani ai tranziției. În continuare, voi argumenta, din punct de vedere politicologic și constituțional, acest „diagnostic politic”.

1. Într-un stat de drept, un act abuziv provenit dintr-un regim politic anterior este declarat nul. Dar cînd este în cauză chiar actul de naștere al regimului comunist în România? Condamnarea publică a regimului comunist prin Comunicatul C.F.S.N. din 22 decembrie 1989 nu a fost urmată, în mod legal și legitim, de declararea nulității actului de instaurare a regimului comunist în România. Dacă Puterea instalată la 22 decembrie 1989 ar fi finalizat sensul anticomunist al Revoluției

(continuare în pagina 9)

(urmare din pagina 8)

române, atunci ea ar fi trebuit să abroge actul abuziv de la 30 decembrie 1947, prin care respectivul regim comunist, acum răsturnat, fusese atunci ilegal instaurat sub forma republicii comuniste intitulată **Republica Populară Română**. Repudiind dictatura comunistă, Revoluția română din 1989 a considerat-o ilegală.

Refuzând abrogarea actului de naștere a dictaturii comuniste în **România, C.F.S.N.** — dominat tot mai mult după 22 decembrie 1989 de forțele conservatoare — a negat, de fapt, sensul anticomunist al Revoluției române. A fost contrazis primul Comunicat al C.F.S.N. din 22 decembrie 1989 care dizolva toate structurile de putere ale statului totalitar.

2. Într-un stat de drept, consecințele unui act abuziv dintr-un regim politic anterior sunt declarate nule. Un act nul din punct de vedere legitim produce efecte nule. Actul de naștere al dictaturii comuniste, ilegal ab initio, a marcat întreaga activitate legislativă desfășurată de regimul comunist timp de decenii.

Dacă în **România** după 22 decembrie 1989, ar fi început instituirea statului de drept, ar fi trebuit ca legile și Constituția confecționate în regimul comunist să fie abrogate imediat după căderea dictaturii, iar instituțiile corespunzătoare desființate, așa cum de altfel anunța primul comunicat **C.F.S.N.** din 22 decembrie 1989.

3. Dacă în **România**, imediat după 22 decembrie 1989, s-ar fi abrogat Constituția comunistă a **R.S.R.** și ar fi început procesul instituirii statului de drept, atunci s-ar fi creat următoarele două posibilități în ceea ce privește ordinea statal-constituțională: a) *reintrarea în vigoare, în mod legitim și legal, a Constituției României din 1923*, repusă legitim în vigoare în septembrie 1944 și abrogată ilegal, prin lovitură de stat de la 30 decembrie 1947. Ar fi avut, astfel, loc o *restitutio in integrum*, revenirea **României** la forma de guvernământ monarhică. Pe baza Constituției din 1923, reintrată legitim în vigoare după 22 decembrie 1989, ar fi continuat procesul instituirii și consolidării statului de drept prin asigurarea vieții politice democratice, pluripartidiste, a alegerilor libere pentru viitorul parlament și, implicit, celelalte instituții ale statului... b) În cazul în care prima posibilitate nu se materializează, **C.F.S.N.** (ulterior **C.P.U.N.**) în calitate de organ provizoriu al puterii de stat, trebuia să pregătească alegeri parlamentare libere, în condițiile asigurării cadrului legal pentru apariția și funcționarea normală, reală a partidelor politice. Dat fiind vidul constituțional, parlamentul ales funcționa ca adunare constituantă. Pe baza analizei socio-politice din **România** și a raporturilor de putere între partidele și forțele politice angajate, parlamentul adopta noua Constituție a **României**. Printr-un referendum bine și corect pregătit se rezolva și problema formei de guvernământ: monarhie constituțională, republică prezidențială (semiprezidențială), republică parlamentară.

4. Aparent, în **România** post-totalitară s-a desfășurat scenariul descris anterior (posibilitatea b). Aparent numai, pentru că **C.F.S.N.** (**C.P.U.N.**) — deși instituție provizorie și de tranziție — a impus instituții constituționale (republica, președinția republicii) prin legi ordinare date înainte de alegeri și formarea Adunării Constituante, unica adunare legislativă abilitată cu rezolvarea problemelor constituționale. Astfel, Decretul-lege nr. 2 din decembrie 1989, în articolul 1, alineatul II prevedea că „forma de guvernământ a **României** este republica”. (*Monitorul oficial* nr. 4, 27 decembrie 1989). Această opțiune contrazice Comunicatul **C.F.S.N.** din 22 decembrie 1989 care dizolvase toate structurile de putere ale fostului regim comunist, deci și forma de guvernământ republicană și

funcția de președinte al republicii. La rîndul său, **Consiliul Provizoriu de Uniune Națională (C.P.U.N.)** prin Decretul-lege din 14 martie 1990 privind alegerea **Parlamentului și Președintelui României** creează în stat funcția de președinte, după ce aceasta fusese dizolvată de primul Comunicat al **C.F.S.N.** din 22 decembrie 1989. În aceste condiții, menținerea formei de guvernământ republicane și a instituției prezidențiale se dovedește a fi o manevră a democratizării. În **România**, unde monarhia a fost abrogată în mod ilegal de dictatura comunistă, problema formei de guvernământ nu se poate pune cu afită precipitare, sfîșind adevărul istoric și ocolind principiile statului de drept.

5. Trecerea de la dictatura comunistă la democrația post-comunistă este trecerea de la *dictatura partidului unic la autoritarismul partidului mare*. În **România** post-totalitară, rolul de pivot al acestei tranziții l-a jucat **F.S.N.** Fără a se declara de la început și explicit partid, dispunînd însă de pîrghiile puterii de stat, **F.S.N.** se afla în bizara situație de a fi, în același timp, *stat-arbitru și partid-jucător*. **F.S.N.** a executat, astfel, o mișcare de pivotare politică, asumându-și dubla calitate, de neconceput într-un stat de drept, de a fi în același timp și instituție de stat și candidat la puterea de stat.

Reunind elemente provenite din eșaloanele doi și trei ale fostului **P.C.R.** precum și noii veniți în sferele puterii, **F.S.N.** a mai reușit performanța unei pivotări politice de 180°, înglobînd pentru o perioadă de timp într-un eclectism convenabil din punct de vedere propagandistic și electoral, mai multe orientări ideologice diferite: *reformism neocomunist de factură gorbaciovistă, socialism democratic cu iz european (francez), vâgii tendințe social-liberale*. Dar, poate mai mult decît orientările programatice, a contat faptul că în perioada 1990-1992 — pînă la seiziunea **F.S.N.- F.D.S.N.** — **F.S.N.** a reușit îmbinarea intereselor cadrelor experimentate ale vechilului aparat din perioada comunistă cu cele ale elementelor noi, doritoare de putere, capabile din punct de vedere profesional.

După scindarea **F.S.N.** și, mai ales, trecerea sa în opoziție, **F.D.S.N.** a preluat și desăvîrșit acest rol. Provenit din aripa conservatoare a **F.S.N.**, practicînd un sistem de alianțe cu partide satelitate oportuniste, **F.D.S.N.**, devenit partid de guvernământ, și-a întărit controlul asupra statului și administrației publice, perfecționînd, astfel, regimul de democrație.

6. Negarea principiilor și exigențelor statului de drept se manifestă și în modalitățile prin care **F.S.N.** a dirijat și controlat lucrările Adunării Constituante, redactarea, adoptarea și ratificarea **Constituției României din 1991**. Handicapul societății civile în **România**, slăbiciunile partidelor democratice, propaganda populist-demagogică și dezinformatoare a **F.S.N.** explică succesul electoral al acestei formațiuni și evasimonopolul asupra puterii de stat, după alegerile din mai 1990. În aceste condiții, **Parlamentul** declarat Constituantă a funcționat ca o domnie autoritară a majorității parlamentare. Mașina de vot **F.S.N.** și-a permis modificarea regulamentului Adunării Constituante de trei ori, la începutul fiecărei noi etape în adoptarea **Constituției**. Se încălca, astfel, un principiu al statului de drept, conform căruia procedura de adoptare a unei legi trebuie să fie anterioară adoptării legii și nu modificată în cursul dezbaterii.

De asemenea, aprobarea **Constituției** prin referendum nu era necesară. Într-un stat de drept ratificarea populară a **Constituției** prin referendum este necesară

doar atunci cînd textul constituțional a fost conceput și redactat numai de puterea executivă. Nu aceasta era situația **Constituției României din 1991**.

7. Unul din principiile statului de drept este *separarea puterilor*, principiu proclamat în Comunicatul **C.F.S.N.** din 22 decembrie 1989. În **Constituția României din 1991**, acest principiu nici nu este enunțat. Această situație favorizează imixtiunea puterii executive în prerogativele puterilor legislative și judecătorească. Astfel, articolul 113 din actuala **Constituție** consacră imixtiunea puterii executive prin posibilitatea dată **Guvernului** de a legifera, pe calea „angajării răspunderii”, un proiect de lege respins anterior de **Parlament**. Dacă **Guvernul** își „angajează răspunderea”, **Parlamentul** nu poate să se opună acestei imixțiuni decît prin inițierea unei moțiuni de cenzură. În condițiile respingerii moțiunii de cenzură în urma supunerii la vot în **Parlament**, proiectul de lege devine lege, fără să mai fie votat și adoptat de **Parlament**. Dacă **Guvernul** nu a fost demis potrivit alineatului (2), proiectul de lege prezentat se consideră adoptat, iar programul sau declarația de politică generală devine obligatorie pentru **Guvern**. (**Constituția României (113:3)**). Aprobarea moțiunii de cenzură ar duce la căderea **Guvernului**. În acest caz, **Parlamentul** devine precaut, pentru a nu-și asuma reponsabilitatea instabilității guvernamentale. Prin „angajarea răspunderii”, puterea executivă forțează, deschizîndu-se astfel calea conducerii autoritare. În aceste condiții, puterea etatică se îndepărtează de statul de drept, evoluînd spre un regim politic de dictatură sau, în funcție de situația concretă, de *democrație*.

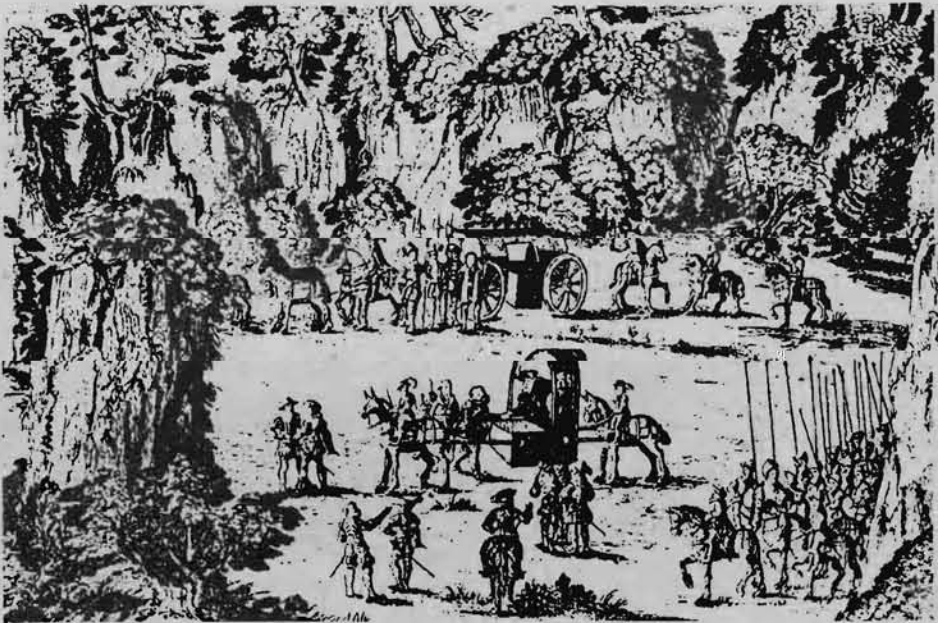
8. Într-un stat de drept, opoziția politică instituționalizată este tratată ca un partener de competiție necesar și funcțional. În societățile pluralist-

democrației pluralist-constituționale, unele reflexe încă treze ale tacticii partidului unic din vechiul regim.

În democrație, puterea executivă este obligată să recunoască legalitatea opoziției. Concepînd-o însă ca pe un dușman și nu ca pe un concurent, Puterea încearcă prin manevre ilegale și o propagandă dezinformatoare, compromiterea și culpabilizarea opoziției. În felul acesta, Puterea ascute artificial tensiunea politică, privîndu-se totodată, de avantajele unui dialog real și constructiv cu opoziția.

9. Societatea civilă românească *in statu nascendo* a permis, la începutul anilor '90, democratizării o marjă de mișcare de care au profitat forțele politice antireformiste, populiste. Pe acest fundal în care, pe de o parte, executivul rămîne în continuare conservator, grijuliu să păstreze cît mai multe din atribuțiile statului de dinainte de '89, iar pe de altă parte, nu există la nivelul societății o forță economică și politică în stare să impună o dinamică accelerată tranziției, la care se adaugă un conservatorism destul de pronunțat la nivelul corpului electoral, problema conținutului mecanismului democratic care trebuie să umple cadrul formal deja existent (chiar dacă numai parțial) devine într-un fel problema problemelor. (Stelian Tănase, *Schiță pentru un tablou al societății românești*, în „Sfera Politicii”, nr. 2, 1993, p. 4).

Într-adevăr, problema conținutului mecanismului democratic este miza luptei politice pentru trecerea de la *democrație* la *democrația reală* și la instituirea statului de drept. Această tranziție, posibilă în **România**, presupune accelerarea reformei economice și transformarea structurii sociale prin dezvoltarea sectorului privat, acumularea capitalurilor, creșterea numerică a clasei mijlocii, absorbția și reciclarea socio-profesională a proletariatului industrial. □

constituționale, opoziția instituționalizată este forma cea mai avansată pentru controlarea și rezolvarea conflictelor politice. Importanța opoziției politice face din prezența sau absența acesteia *criteriul de clasificare a societăților în liberale sau dictatoriale, democratice sau autoritare, constituțional-pluraliste sau monolitice* (Ghiță Ionescu, Isabel de Madariaga, „Opoziția”, Humanitas, București, 1992, p. 17). Regimul actual din **România** post-totalitară poate fi caracterizat și prin tratamentul aplicat opoziției. Spre deosebire de dictatura comunistă, în care problema opoziției instituționalizate nu se putea pune, în **România** post-totalitară opoziția a apărut și s-a instituționalizat. Din punct de vedere formal, **România** post-totalitară se apropie de o democrație. Tendința continuă a Puterii de a transfera responsabilitatea propriilor greșeli opoziției este o manevră de comportament politic ce trădează inapetența acesteia pentru practica

Anton CARPINSCHI, (born 1947); professor at the University „Al.I.Cuza” Iași, the Faculty of Philosophy. Head of the Political Sciences Department. Ph. D. in philosophy. Stages of training at Panteios University of Political Sciences Athens and Perugia University. Visiting Professor at State University of Kishinev and University of Social Sciences of Toulouse. Member of Romanian Sociologists Society and of the International Society of French Speakers Sociologists. Authored *Contemporary Political Doctrines. A Typological Synthesis*, Iași University Press, 1991; *Doctrines politice contemporane. (Tipologii, dinamică, perspective)*, Editura Moldova, 1992.

SĂRĂCIE ȘI DICTATURĂ

FLORIN SICOIE

Paradoxal (sau nu tocmai), dintre cele trei guverne post-comuniste ale României ultimul, cel condus de dl Nicolae Văcăroiu, format pe baza majorității relative a unui partid (Frontul Democrat al Salvării Naționale) care nu și-a precupețit promisiunile în campania electorală din septembrie trecut, e cel care a reușit să facă din sărăcie o boală de sistem în România.

Existență dintotdeauna în societatea românească, fie ea și antebelică, dar, desigur, în proporții și în segmente sociale diferite, sărăcia devine un *ideal de stat* sub comunism (ceea ce nu-i împiedică, bineînțeles, pe activiștii de partid și pe securiști, ca și pe alți privilegiați — politici și economici — ai perioadei, să acumuleze adevărate averi), se accentuează — logic — pe timpul guvernărilor Roman și Stolojan, care și propuneau construirea unei societăți de tip capitalist, deci polarizate, în opoziție cu falsul egalitarism comunist, și devine endemică, cucerind noi și noi segmente sociale, sub guvernarea Văcăroiu.

Nu împotriva polarizării societății ne ridicăm: ea e firească într-o societate în care se naște economia de piață, în care își fac loc, mai greu sau mai ușor, reforma economică și cea a instituțiilor și în care șomajul și inflația sînt realități de fiecare zi. Ceea ce pare însă ciudat în ultimele luni e că polarizarea generală nu se regăsește în fiecare clasă și pătură socială.

Poverty became an endemic social disease under Mr. Nicolae Văcăroiu and the Democratic Front of National Salvation government. The social polarization is general, but it cannot be found within the social group too. Poverty affects entirely more and more social groups: intellectuals, workers, peasants, retired people etc. Deliberately or not, poverty leads to dictatorship.

oprobiului public, ca în perioada comunistă, ci un exemplu de inteligență și de muncă. Aceeași polarizare putea fi regăsită în sînul muncitorimii, al meseriașilor și, de ce nu, chiar în sînul burgheziei, în care păturile de dedesubt erau periodic zvîrlite de crizele economice în iadul falimentului, deci al sărăciei. Și societatea occidentală actuală e așezată nu pe o polarizare generală, ci pe o sumă de polarizări subtile, care afectează, dar și structurează, fiecare grup social. Aici, ca și în vechea societate burgheză românească, polarizarea nu e un factor de distrugere, ci de progres. Membrii societății care se găsesc în zona inferioară (din punct de vedere economic) a unui grup social se străduiesc să ajungă în zona polului economic opus. Iată, deci, cum polarizarea conduce la concurență și, prin urmare la competiție.

Să ne întoarcem, totuși, la analiza perioadei de guvernare a Frontului Democrat

(ămînt, sănătate, cultură), muncitori aparținînd industriei falimentare, pensionari, șomeri etc. Măi rămîn încă în afara sărăciei angajații instituțiilor pe care se sprijină apărarea țării (Armata) sau apărarea ordinii de drept (Poliție — logic și S.R.I. — în tradiția bugetivoră a încă prezentei Securității), ca și partea privatizată a economiei, șicanată însă de o impozitare înrobitoare.

Înainte de a ne întreba cui îi folosește această sărăcire generală, trebuie să vedem care sînt cauzele care au condus la ea.

Ele sînt de două feluri, obiective și subiective. Cele dintîi izvorăsc din valoarea individuală scăzută a celor mai mulți dintre cei care s-au raliat actualului partid de guvernămînt. Proveniți din vechea nomenclatură comunistă, colaboraționiști ai vechiului sistem pe care Revoluția din Decembrie i-a măturat din fotoliile lor, ei au, în general, o viziune net reacționară.

obiectivă este și faptul că, din păcate pentru el, Frontul Democrat al Salvării Naționale nu este decît partidul majorității relative. În consecință, atît în Parlament, cît și pe plan local, în județe, orașe și comune, el este nevoit să se alieze cu membrii altor partide (P.S.M., P.R.M., P.J.N.P. și P.D.A.R.), ceea ce conduce la cedări neașteptate, ca și la nașterea unei clientele politice considerabile.

Dintre cauzele subiective, nu putem, oricît am vrea, s-o eliminăm pe aceea potrivit căreia nostalgicii comunismului, aflați în multe posturi de decizie în actuala guvernare, încearcă să compromită ideea de economie de piață, ca și de capitalism, ca să împingă țara noastră pe atît de riscanta *cale a treia*. Anumite statistici arată însă, din fericire, că marea majoritate a poporului român, chiar dacă s-a lăsat înșelată de anumite lozinci populiste, respinge totuși și comunismul, și egalitarismul.

Acetor nostalgici ai comunismului le folosește, deci, actuala sărăcire a societății românești. Lor li se alătură, întru interes, cei care doresc ca țara noastră să se întoarcă nu la comunism, ci la un fel de feudalitate, în care o pătură extrem de îngustă de privilegiați, grupată în jurul „despotului luminat”, ar împărți favoruri și pedepse restului, mult mai numeros, al societății.

În lipsa revenirii la comunism sau la feudalitate, unora din componenții sînului nostru sistem politic le-ar surde chiar și o altă cale: aceea a dictaturii. Lucru greu de crezut, dar adevărat, astfel de afirmații fiind făcute chiar într-un for care ar trebui să constituie un garant al democrației: Parlamentul. Astfel de indivizi, cu conștiințe mai mult sau mai puțin vinovate, știu că nimic nu conduce atît de direct la dictatură ca sărăcia. Într-o Germania sărăcită a ajuns Hitler la putere (prin alegeri libere); sărăcia a făcut ca aproape toate statele latino-americane să îi cunoască, în istoria lor relativ recentă, multiple forme ale dictaturii și tot sărăcia, ca și slaba informare, face ea dictaturile comuniste să se mai mențină în cîteva țări ale lumii.

Iată, deci, care e pericolul sărăciei: ea duce la nașterea, perpetuarea, amplificarea dictaturii. Iar remediul e unul singur: prosperitatea. Cît se mai poate, cît nu e prea tîrziu. Cît societatea omenească mai adăpostește în ea destulă speranță, cît deziluzia și inerția politică nu surpă definitiv structura socială actuală, lăsînd loc egalitarismului, uniformității, înregimentării generale. Cît nu se instaurează dictatura. □

Să ne explicăm: societatea capitalistă românească interbelică, ca și societatea capitalistă occidentală actuală, prezenta și prezintă polarizări în sînul fiecărui grup social. În cadrul clasei țărănești din România anilor '30, de exemplu, existau polarizări care conduceau la subîmpărțiri (țărani săraci, mijlocași și chiaburi), „chiaburul” nefiind atunci o țintă a

al Salvării Naționale. S-a spus despre acest partid, ca și despre guvernul format de el, că nu au un program clar de guvernare. Ne temem că analiștii politici și economiștii se înșală: și Frontul, și guvernul au un program foarte clar — sărăcirea generală a societății românești. Altfel nu ne putem explica de ce sărăcia a înghițit treptat nu indivizi, ci întregi grupuri sociale: țărănime, bugetari (învă-

șământ, sănătate, cultură), muncitori (pentru ei, desigur) le minează toate gesturile politice. Așa se explică „restaurația” clară la care se recurge la foarte multe niveluri, faptul că într-o serie de județe, de exemplu, au revenit în posturile lor, în timpul guvernării Văcăroiu, mulți foști directori ai Direcțiilor Sanitare și foști inspectori-șefi pentru Cultură și Învățămînt. O altă cauză

Florin SICOIE (born in 1956) graduated from the Faculty of Physics of the Bucharest University in 1980. He became a writer, published two novels: *Herbert*, 1988 and *Treatise on the Queue*, 1992. He is since 1991 assistant editor-in-chief of the cultural weekly *Contemporanul* — *Ideea europeană*.

CÎTEVA DINTRE CAUZELE INFLAȚIEI

VARUJAN VOSGANIAN

Lupta împotriva inflației presupune, în primul rând, o evaluare cât mai corectă și mai completă a cauzelor acesteia. Articolul de față își propune să enumere cîteva din factorii care au concurat la apariția și agravarea procesului inflaționist. Unii din aceștia sînt generali, alții sînt specifici condițiilor românești. Fără a face vreo clasificare iată, așadar, cîteva din factorii cu impact direct asupra inflației:

1. Tensiunile inflaționiste din perioada dictaturii. Deși prețurile manifestau o anumită stabilitate aparentă, ele erau bazate pe calcule artificiale. Prețurile relative nu se găseau într-un raport real. Decalajul dintre cerere și ofertă, existența pieței negre, supraevaluarea leului, prețurile forțat scăzute la combustibil în sectorul productiv sînt numai cîteva din semnele prevestitoare ale inflației. O dată cu înlăturarea parțială a restricțiilor artificiale în desfășurarea relațiilor de piață, tensiunile s-au „descărcat”, sporind prețurile.

2. Administrarea defectuoasă a puterii de cumpărare în perioada premergătoare alegerilor din 20 mai. Satisfacerea numeroaselor revendicări, inclusiv înapoierea bruscă și integrală a cotelor de participare a salariaților la fondurile întreprinderilor, au sporit discrepanța dintre producție și consum, agravînd presiunile inflaționiste.

3. Liberalizarea prețurilor din noiembrie 1990. Această măsură ce constituia, în sine, un element esențial al reformei, s-a făcut fără o sincronizare cu celelalte componente ale restructurării, în principal în ce privește relațiile de producție și relațiile de repartitie. Lipsa unui control din partea Guvernului și tolerarea unei politici de prețuri menite să acopere ineficiența au făcut ca liberalizarea să se transforme într-un factor de dezvoltare profund inflaționist. Fără un control

Inflation is the best example for the Romanian economy's structural unbalance. Immediately after the revolutionary movement of December 1989, the Romanian society was completely unable to face inflation from the theoretical, strategic, and psychological point of view. Inflation continued its steep upward trend, within the economic recession framework. Despite the reassuring language of the governmental programs, according to which inflation was to be soon under control, unfortunately this issue is painfully hot.

la deteriorarea cursului de schimb. Consecința: slăbirea monedei naționale.

9. Politica de credite. Băncile constituie o sursă importantă de hipertrofiere a canalelor monetare, în principal prin emisie de credit. Sistemul de creditare a unităților economice de stat, fără o justificare minuțioasă și fără controlul folosirii acestuia, a condus la adîncirea contradicției dintre cantitatea de monedă și suportul său real. Blocajele financiare exprimă, de fapt, fonduri deturnate dinspre producție spre consum.

10. Politica fiscală. Indiferent de ceea ce ar spune reprezentanții Guvernului sau programele și strategiile de guvernare, fiscalitatea este destul de severă în România. Profitul constituie, pentru orice agent economic, principala sursă de investiții. Modificarea destinației fondurilor, de la profitul întreprinzătorului către buget, în condițiile actualei politici bugetare, înseamnă deturnarea de la putere de cumpărare de la investiție spre consum. Dacă inflația pe fondul dezvoltării economice poate fi contracarată printr-o politică de înăsprire fiscală, fiscalitatea

cele autohtone. Din păcate creșterea indicelui mediu al prețurilor este însoțită, adesea, și de o scădere a calității datorită provenienței dubioase a multor importuri.

13. Raportul dintre cerere și ofertă. Economia românească a rămas, în mare măsură, o economie de absorbție. Cererea ridicată la o ofertă scăzută permite vînzarea produselor la un preț cu mult mai ridicat decît costurile de producție. Efectele asupra inflației sînt grave și imediate.

14. Slăbirea continuă a monedei naționale. Este, în același timp, cauză și efect... Lipsa unui program coerent de consolidare a leului are implicații negative asupra cursului de schimb și, în consecință, asupra prețurilor interne, legate, printr-o elasticitate ridicată, de prețurile internaționale.

15. Lipsa capacității de tezaurizare a monedei naționale. Instabilitatea leului face ca el să nu poată oferi garanții pe termen lung. În consecință, cererea de monedă națională este redusă. Funcția de tezaurizare este preluată de valutele convertibile ceea ce sporește cererea de valută și scade valoarea leului.

18. Structura împrumuturilor externe. Faptul că peste 90 % din aceste împrumuturi a fost destinat consumului dovedește că resursele atrase din străinătate nu au atenuat ci au agravat, inclusiv pe termen lung, contradicția dintre producție și consum.

19. Rolul statului. Din păcate, inflația corectivă a fost preponderentă față de inflația de fond. Aceasta înseamnă că inflația a fost folosită ca instrument de politică macroeconomică. Pe termen scurt, scopul a fost acela de a deturna puterea de cumpărare de la agenții economici și de la populație către stat. Efectul pe termen lung este cronicizarea inflației.

20. Structura proprietății. În ciuda campaniei de denigrare, trebuie să fie limpede că nu sectorul privat este de vină pentru sporirea prețurilor. Pusele inflaționiste s-au remarcă în primul rând în sfera productivă, acolo unde proprietatea de stat este preponderentă. Modificarea structurii proprietății, în sensul sporirii ponderii proprietății private ar constitui un factor antiinflaționist.

21. Opțiunea politică. Politica de stînga este inadecvată realităților românești. Favorizarea egalitarismului în dauna eficienței este deosebit de favorabilă inflației. Lupta împotriva inflației presupune, în primul rând, o angajare politică. În prezent, în ce privește forțele politice conducătoare, această angajare nu se manifestă. □

A ATRAGE, NU A AȘTEPTA, INVESTIȚIILE STRĂINE

COSTEA MUNTEANU

1. Evoluțiile înregistrate în anii '80 atestă faptul că investițiile străine directe de capital (ISD) au devenit principalul motor al creșterii economice pe plan mondial. Țările și regiunile care au înregistrat dinamicele cele mai ridicate de creștere economică sînt și cele care au reușit să atragă volumuri comparativ mai ridicate de ISD. Pentru economiile în tranziție ale țărilor est-europene, investițiile străine reprezintă un factor cheie al susținerii și dinamizării proceselor de reformă. Importanța ISD pentru aceste economii este prioritar percepută fie prin funcția de complementare a resurselor financiare disponibile, fără generarea de noi presiuni legate de nivelul datoriei externe (Ungaria, Polonia), fie prin funcția structurală de inducere în structurile economice a unor influxuri vitale de tehnologie, expertiză managerială și de gestiune economică, fără de care ajustarea economică nu poate avea loc (România).

2. Pînă în prezent, investițiile străine nu au jucat un rol efectiv în susținerea și dinamizarea proceselor de reformă din economia românească. Analizele de specialitate arată că volumul minim necesar pentru materializarea efectului structural al ISD în tranziția românească („masa critică” pentru dinamizarea reformei) se cifrează la circa 1,5 miliarde dolari anual (respectiv, un volum de 4,5 miliarde pentru perioada post-revoluționară, 1990—1992), în timp ce investițiile străine efectuate în România s-au cifrat la o medie doar de circa 168 milioane dolari/an (respectiv, 504 milioane dolari în perioada 1990—1992). Altfel spus, intrările efective de ISD reprezintă doar 11,2% din

Foreign capital is of crucial importance to the process of economic reform in Romania. As a source of investment funds, foreign capital plays a structural role in that it represents a vital means whereby the overall productive output of the country is increased, production capacities are modernized and the economy is restructured. So far, the contribution of the foreign investment to the country's structural adjustment efforts was negligible. To reverse this trend, a radical move from the present re-active investment promotion policy to a pro-active one is needed.

Fluxurile de ISD efectuate în economia României după 1989 sînt subperformante nu numai prin raportare la necesarul intern, dar și prin raportare la capacitatea de atragere a ISD a celorlalte țări fost comuniste din zonă. Astfel, din totalul de 12,5 miliarde dolari, cît reprezintă volumul global al ISD efectuat în țările foste comuniste în perioada 1990—1992, României îi revine o pondere de numai 4,1%, față de Polonia cu 9,7%, Cehia și Slovacia — 13,7%, Rusia — 23,1% și, mai ales, Ungaria, cu 25,7%.

3. Cauzele care explică situația actuală nefavorabilă sînt generate de două categorii distincte de factori:

(a) Factorii de natură endogenă (în mod determinant de caracteristicile pieței investiționale românești. Sub acest aspect, esențial apare faptul că, pînă în prezent, România nu a putut afirma nici un avantaj comparativ major față de principalii săi competitori pe piața investițională internațională, țările est-europene. Mai

factori majori de descurajare al investițiilor străine în România.

(b) A doua categorie de factori ce explică situația actuală nefavorabilă a investițiilor străine în economia românească o reprezintă factorii de natură exogenă. În acest plan, constrîngerile de natură cantitativă (respectiv, disponibilul de capital investițional internațional) au jucat un rol ce nu poate fi ignorat. Mai întîi, este vorba despre faptul că, în condițiile în care piața investițională mondială este o piață a investitorului (adică, a exportatorului de capital investițional), concurența pentru atragerea de ISD s-a accentuat dramatic, în special începînd cu a doua jumătate a anilor '80. În prezent, toate țările lumii au un interes mai mult sau mai puțin acut de a atrage un volum sporit de investiții străine, iar evoluțiile ultimilor 7—8 ani ne arată cu claritate că există o tendință tot mai pronunțată ca un volum tot mai mare din fluxurile mondiale de ISD să fie concentrat în țările „Triadei” (SUA, Piața Comună,

cu succes numai printr-un efort de promovare investițională direcționată iar, pentru perioada analizată, România nu a avut puse la punct nici mecanismele instituționale-organizatorice, nici personalul cu pregătire profesională adecvată și nici resursele financiare necesare susținerii unui astfel de efort promoțional.

4. Starea actuală nesatisfăcătoare (în plan cantitativ și structural-calitativ) a fenomenului investițional extern în economia românească nu este o fatalitate. Pe plan scurt și mediu (pînă în 1995—1996), ea poate fi ameliorată prin acțiuni specifice ce trebuie inițiate la nivelul factorilor de natură endogenă (care țin de caracteristicile pieței investiționale proprii). Pe termen lung (după 1997—1998), situația actuală poate fi depășită acționînd la nivelul factorilor exogeni (ce țin de caracteristicile pieței investiționale mondiale).

(a) Acțiunile la nivelul factorilor endogeni au drept țintă promoțională cu predilecție acei investitori străini care își manifestă interesul pentru piața de afaceri românească. În acest context, prioritatea trebuie să revină acțiunilor ce vizează ameliorarea condițiilor de operare pe piața locală. Măsurile concrete în acest sens vor viza, pe de o parte, infrastructura de afaceri, și în special eficientizarea sistemului financiar-bancar (respectiv, restructurarea sistemului bancar prin izolarea întreprinderilor rîu platnice și recapitalizarea băncilor afectate; restructurarea CEC-ului; diversificarea mijloacelor de plată și a instrumentelor financiare utilizabile) și, pe de altă parte, ameliorarea percepției externe asupra climatului intern de afaceri (umplerea golului de informații economice specializate și calificate despre România; contrabalansarea punctelor slabe ale percepției externe cu cele forte/pozitive; sensibilizarea interesului investitorilor străini față de piața românească și inducerea unei atitudini favorabile, în detrimentul celei nefavorabile). În același timp, dobîndirea stabilității economice și relansarea creșterii economice ar fi de natură să constituie elemente-cadru favorabile pentru creșterea interesului investitorilor străini față de România.

(b) Acțiunile la nivelul factorilor exogeni se adresează investitorilor străini ce nu și-au exprimat interesul față de oportunitățile de afaceri oferite de piața românească. Instrumentul principal de acțiune la acest nivel îl reprezintă strategia promovării investiționale direcționate, derulată prin Agenția Română de Dezvoltare și, parțial, prin potențialii contractanți și subcontractanți ai acestora din sectorul particular. □

necesarul minim. Handicapul neatingerii „masei critice” este dublat de caracteristicile structurale-cantitative deficitare ale investițiilor străine pătrunse în economia României în ultimii 3 ani: marea majoritate a ISD sînt investiții speculative, cu orizont de afaceri pe termen scurt, făcîndu-se într-o puzderie de proiecte cu valoare unitară mică și foarte mică, amplasate predominant în sfera comerțului cu amănuntul și turismului. Investițiile strategice, cu impact structural real asupra procesului de tranziție, sînt încă neglijabile. Ultimele luni ale anului 1992 și primele luni ale anului în curs evidențiază, însă, o schimbare de trend, dinamica investițiilor strategice înregistrînd creșteri ce nu au mai fost atinse pînă acum.

mult chiar, avantajele comparative potențiale de care România dispune datorită poziției geografice avantajoase și accesului la piețele de export limitrofe; costul și calitatea forței de muncă; accesibilitatea resurselor naturale; cadru juridic comparativ mai stimulat, au fost totuși neutralizate în bună măsură de o serie de dezavantaje comparative cu acțiune mai mult sau mai puțin conjuncturală. Între dezavantajele comparative, percepția externă nefavorabilă asupra climatului intern de afaceri s-a dovedit a fi cel mai grav. Pe de altă parte, condițiile dificile de operare pe piața locală și disfuncționalitățile cadrului juridic general și specific au acționat, de asemenea, ca

Japonia). Tendințial, aceasta înseamnă că în ultimii ani (ca, de altfel, și în cei ce vor urma), o porțiune relativ tot mai redusă din fluxurile mondiale a fost și, respectiv, va fi disponibilă pentru țările est-europene și implicit, pentru România.

Pe de altă parte, au existat și unele constrîngerii de natură calitativă, legate de structura tipologică a investitorilor străini potențiali pentru economia românească. În condițiile în care imaginea externă nefavorabilă a României a limitat numărul de decizii investiționale favorabile pentru România, între investitorii ce și-au exprimat în mod explicit sau implicit interesul de a investi în economia românească, marea majoritate s-a aflat în categoria celor care pot fi abordați

Costea Munteanu (born in 1949). M.A. in International Trade from the Academy of Economic Studies, Faculty of Foreign Trade, Bucharest (1971). Ph. D. in Economics from the National Institute of Economic Research (1990). Senior research fellow, Institute for World Economy, Bucharest (1976—1991). Senior lecturer for International Economics at the Faculty of International Economic Relations, Academy of Economic Studies (Nov. 1992). Author of articles and studies in Romanian and foreign journals and books.

LITERATURA LA PUTERE?

FERENC FEHER

Cu un an în urmă, în compania unor intelectuali din New York, am povestit o întâmplare petrecută în tinerețea mea, în perioada holocaustului, în care un evreu ungar, tipic supraasimilat, respingea toate acuzațiile de genocid comise în taberele de concentrare din Polonia de către naziștii germani. Bietul bătrîn, ce avea să piară curînd în ghetoul din Budapesta, respingea cu emfază chiar și cea mai mică bănuială de fărădelege. „Vorbesse despre poporul lui Goethe și Schiller“.

Interesant a fost și comentariul asupra acestei întâmplări al unui cunoscut filosof al legii, el însuși evreu. Deși acest efect al supraasimilării a fost istorisit pentru a-i satisface curiozitatea, concluzia sa a fost alta: așa ceva n-aș face niciodată, este nepermis să definești un grup uman prin numele scriitorilor săi cei mai importanți.

Deosebirea între a defini, caracteriza sau numai a indica spațiul germanic prin numele lui Goethe sau Schiller și a te abține de la astfel de practici cultice față de literatură și scriitori este una dintre cele mai elocvente diferențe de referință între Vechea și Noua Lume.

Care sînt implicațiile identificării Germaniei cu „poporul lui Goethe și Schiller“? Subzistă în această circumscriere a fenomenului un element indiscutabil aristocratic, întrucît geniul este persoana care simbolizează substanța națională aflată ca sursă cît și ca extensie a sa.

Un nord-american va atrage atenția asupra Constituției și instituțiilor libertății republicane ce decurg din aceasta sau asupra șanselor economice nelimitate ale indivizilor, acest peren vis american, sau asupra dominației tehnologice mondiale exercitate de Lumea Nouă. Într-un astfel de demers „geniul“, „cultura“, „națiunea“ ajung să se asocieze pur și simplu în mod arbitrar și definite numai reciproc. Legătura indispensabilă între cei trei termeni se referă la un principiu plasat deasupra individului, a intereselor sale empirice, și a aspirațiilor sale și, în același timp, diferit de opresivul Führerprinzip. În loc ca substanțele morale și culturale a unui grup să i se menționeze numele marilor săi scriitori, celor ce formează acest grup li se atribuie o orientare culturală, morală și politică care, în ciuda impersonalității lor are un aer personal.

Cînd un grup uman este indicat ca Poporul lui Goethe și Schiller, Pușkin și Tolstoi, Petöfi și Arany, Miczkiewicz și Slowacki, atunci scriitorii, separat, și literatura națională în întregul său, îndeplinesc funcțiile conștiinței colective, ale unei Casandre impersonale. În același sens literatura rusă a fost, de la Pușkin pînă la scriitorii socialiști ai sfîrșitului de epocă, în lipsă de ceva mai bun, substitutul tuturor categoriilor de autoritate morală și etichetelor partidului politic. În manieră asemănătoare în procesul formării națiunilor în Europa Centrală și de Est literatura națională a avut un rol de seamă. Sociologie vorbind, ceea tipic și mult discutată „autoritate“, „cultură“, „națiune“ și „geniul“ este, strict zis, legat de durata identității în care grupul uman funcționează („substanța națională“).

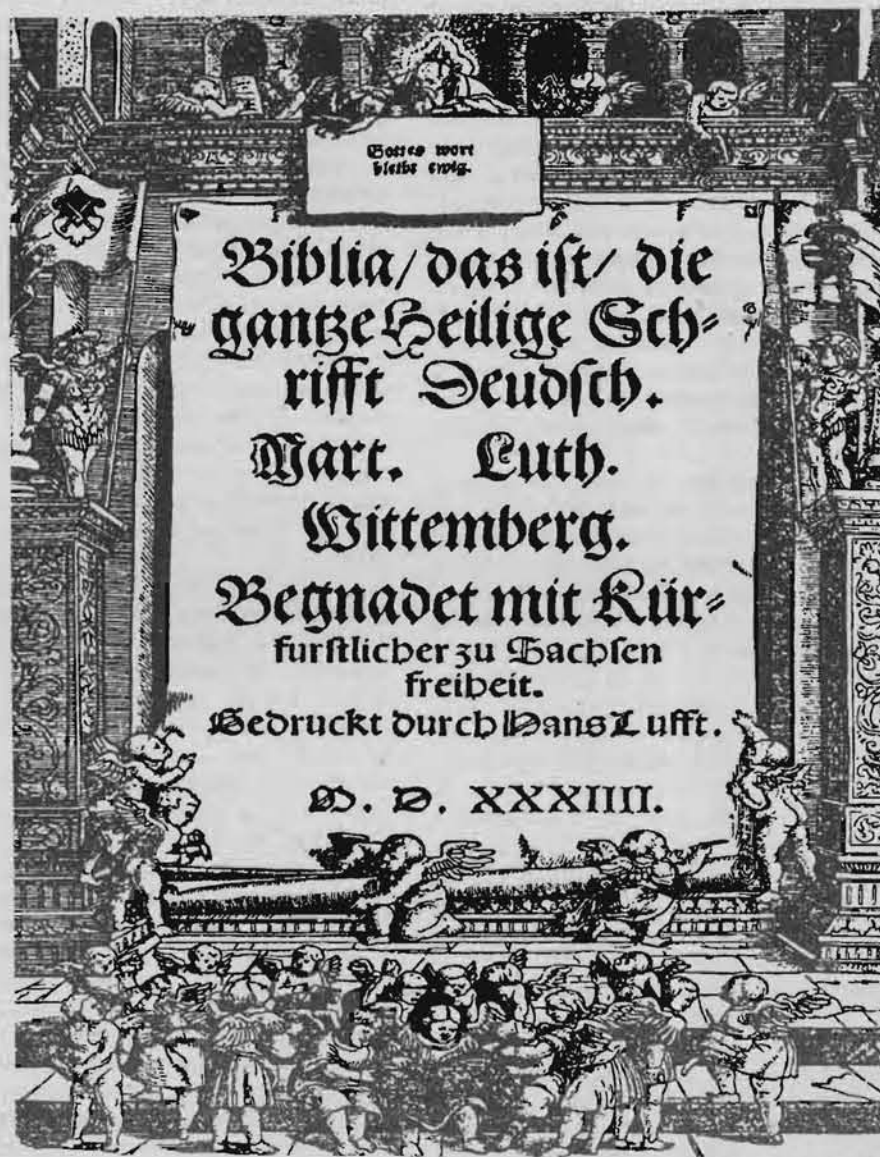
Karl Mannheim a numit acest grup freischwebende „intelligenz“, „intelligenza“, „intelligens“. În ce constă acest termen? El indică faptul că membrii acestui grup nu sînt integrați sau absorbiți de vre-o instituție și că de aceea mai puternic și mai atractivă dintre ele fiind Academia, ceea ce în înseamnă în mod adecvat deplină libertate boemă imprimată de

sărăcie. Cu cîțiva ani în urmă apărea în presa americană o dezbatere despre cartea lui Russell Jacoby, *Ultimul intelectual*, care arată cît de mult a uitat cultura americană în respectul ei pentru „faimos și bogat“ de săraca inteligentă boemă. În al doilea rînd acest grup, deși nu este propriu-zis un „creator de opinie“ el este o elită în sensul cel mai profund, o sursă fundamentală a tuturor opiniilor importante ce circulă în societate. Și nu în ultimul rînd, această intelectualitate flotantă beneficiază de o importantă compensație pentru libertatea față de instituții și lipsurile sale materiale: permisiunea pentru un stil de viață neregulat. Dependența de droguri, promiscuitatea, ritmurile dezorganizate de viață nu pot fi identificate cu imoralitatea. Pictorul muribund din piesa lui Shaw „Dilema doctorului“ mărturisea că, deși a disprețuit toată viața filistinul cod etic, nu și-a încălcat niciodată principiile trăgînd o linie neadevărată sau punînd pe pînză o culoare falsă.

Radicalismul a alimentat noile dimensiuni ale stilului de viață al literaților. Radicalismul, aflat de dreapta cît și de stînga, a fost marele seducător al freischwebende „intelligenz“-iei din prima decadă a acestui secol, deschizînd intelectualilor perspectiva seducătoare de a deveni un Lider, un nou Cezar sau un Conspirator romantic. Dacă cineva studiază actele și manifestările lui D'Annunzio și Hamsun, pe de o parte, ale lui Silone sau Malraux, pe de alta, ca actori care au fost antrenați în reale conflicte dintre viață și moarte prin acte și gesturi similare funcțional, va putea observa cît de generală a fost transformarea acestor intelectuali flotanti, în copii ale Marelui Închizitor sau ale Marelui Aventurier. În același timp, în comunism, aparatul nemilos al opresiunii (întea aservirea creativității și autonomiei artistice oferindu-i scriitorilor libertate) a fost suficient să ne gîndim la Soljenitsin, la scriitorii unguri din timpul și de după Revoluția din 1956, sau la Havel cel din închisoare pentru a vedea cum libertatea a evoluat prin sacrificiul de sine al scriitorilor, gest ce simbolizează rezistența societății față de statul totalitar. Deși pericolele au fost enorme și lista martirilor lungă, a existat șansa unei compensații adiționale pentru suferinzi. Aproape niciodată în timpurile moderne națiunile și literatura nu au fost într-o afit de strînsă alianță sub conducerea literaților. Cînd în memorabilele zile ale lui noiembrie 1989, mulțimea cerea ca Havel să ocupe fotoliul prezidențial din Praga, literatura însăși părea a veni la putere.

II.

Zilele triumfului au fost pe deplin meritate. E suficient să ne gîndim la lupta dintre conducerea comunistă a culturii maghiare și literatura opoziției din acea țară pentru a putea aprecia succesele literaturii est-europene și opoziției intelectuale în general. La sfîrșitul anilor '60 și începutul anilor '70 nimeni nu ar fi îndrăznit să viseze la faptul că opoziția (ale cărei membri, în general, sînt evreii, evreii, evreii) va domina spațiul cultural al Ungariei. După ce a câștigat rezistența desupra literaturii și a intervenit pe o manieră directă opoziția intelectuală la spănzurii și arestările pesedant, mai tîrziu, comunistul maghiar de la începutul anilor '90 a întors o nouă pagină din propria istorie. Se pare că statul lui Gramsci fusese într-un sens, un ideu simplă violență și unizat hegemonia culturală poate garanta longevitatea unui sistem politic. Kadar a făcut o bună alegere numind pe György

Acel, o personalitate proeminentă din echipa sa, în virful puterii culturale. Principiile așa numite „Kadaristă“ au fost sesizate de un deceniu în urmă.

Astfel, nu s-a făcut în nici un fel de încercare de forță pentru a promova o literatură specifică „Kadaristă“. Faimosul dicton al lui Kadar „cine nu este împotriva noastră, e cu noi“ nu este deloc ambiguu: tăcere asupra prerogativelor puterii asupra scriitorului, toleranță față de „detaliile artistice“ neinteresante (incluzînd aici și mult hulita înclinație modernistă a literaturii) alta vreme cît privea aparatul, aceștia au fost termenii compromisului, regulile jocului. Așa cum cu perspicacitate a înțeles echipa Kadar-Acel, o doctrină specifică de partid ar fi fost mai degrabă un obstacol în calea asimilării potențialilor scriitori rebeli în „comunismul-gulaș“.

În al doilea rînd, definiția ideologică a regimului politicilor culturale a fost umanismul (socialist). Bineînțeles, puteau fi trecute cu vederea unele pete ale blazonului. De exemplu cînd, în numele umanismului, Antigona lui Sofocle trebuia să fie permanent pe scenă, cadavrele celor executați în 1956 pentru „crime contra-revoluționare“ nu au putut fi îngropate niciodată decent. Însă caracterul opresiv, și, profund, manipulativ, al „ideului umanism“ literar, cînd, precum Kadar-Acel poate fi locuzat, cu mult dincolo de această ipoteză: Idealul în sine a fost universal dogmatic și ostil „adherențelor“, particularităților și singularității, aproape un model de protector despotic despre care s-a scris alt de mult în media post-modern. În fapt, el a reprezentat o idee conservatoare și autoritară împietrită umanismul lui Sarastro cu principiul lui Foucault și practica alșerimii prin pedepsă. Pînă la de fier al

umanismului universalist al lui Sarastro a cîștigat simpatia celor ce-și doreau o autoritate conservatoare asupra „culturii“ și „literaturii“, „subversive“, indiferent de culoarea acestui conservatorism. El a putut integra pe cei a căror autodefiniție era umanismul îmbibat de nostalgia antifascistă a unui concept vag și indeterminat de „anti-umanism“, practic lipsiți de implicare politică și fără o vocație critică la adresa regimului.

Maestrii manipulari „umanismului“ Kadar-ist au putut astfel să exploateze suficient caracterul „european“ sau, cu alte cuvinte, implicațiile anti-americane ale acestui umanism. Umanismul a mai constituit, de asemeni, o excelentă alie pentru reintegrarea în regim a grupurilor răzlete de moderniști ai noii stîngi. Singura „diferență“, de altfel cea mai importantă, pe care universalismul „umanist“ al lui Kadar nu a putut niciodată să o absoarbă sau integreze, a fost latentul populism naționalist de dreapta: niciodată falia urbanist-populistă a culturii maghiare nu a putut fi alinată sau vindecată. Conflictul dintre particularismul organicist-naționalist și universalismul comunist a rămas ireconciliabil.

Reintegrarea operii lui Lukacs (postumă și manipulativă) ca și a biografiei sale a fost lovitura de maestru a regimului care, astfel, a confiscat în propriul folos, și în fața intelectualii de repute mondială, Kadar și Acel și au asumat din mers semnificația categoriei Lukacs care „apologia individuală“. În anii ei ageritate esențială acestora, filosoful individualist în jurul căruia s-au aprins scandaluri de partid și care a apărut în dosarele la Scrvy – primul președinte ale K.G.B. – drept un turbulent deschizător de drumuri pentru contra-revoluția din 1956, a

(continuă în pagina 14)

ON HISTORY, TRUTH AND INDIVIDUALS:

The Eastern European Dissident's Case and the Paradigm of Classical Political Thought

MIRCEA BOARI

Goya and his *Saturn eating his children* could be a fair illustration of the short essay which follows. Only that, for a moment, the roles of the actors have changed...

Since the discourse once held by the dissidents mixed together political and social analysis, moral and ethical attitudes,

and taken-for-granted metaphysical suppositions, I prefer to briefly discuss here the model such a discourse implicitly advances and to formulate some hypothesis on its cultural and political origins. Despite the unfortunate simplifications such a brief discussion supposes, I hope that it will suggest the need to deconstruct and to critically examine the model of political commitment promoted by the dissidents.

— I —

Generally, the dissident discourse lies on two apparently contradictory facts. On one side, the ideas they present are said to be universal and transcendental ideas so that they take the aspect of a sound objectivity. They are assuming, without explicitly stating, a kind of *ground level*: a natural determination of the human being where this objectivity is rooted and from which it extracts its legitimacy. As Havel put it forth, the dissidents are Truth-spokesmen. They look under the orderly surface of the lies... (where) there slumbers the hidden sphere of life in its real aims, of its hidden openness to truth (Havel 1985).

On the other side — as surprisingly as it might be — the Truth in discussion is the expression of one or few individuals rather than a mass statement. In this respect, the case of Romanian dissidents is more suggestive, since they did not lead to larger movements. Perhaps the best example of this is Paul Goma's case, who explicitly made unsuccessful efforts to find support in Romania for Charta '77.

It is this loneliness of the dissident that I want to address further. First, I would like to avoid some possible objections: without entering into details, it could be shown that links between dissidents and larger oppositional movements (i.e. Adam Michnik and Solidarnosc) were belated and merely symbolic. Further, after the fall of sanctioned Communist institutions, they remained — or soon became — marginal in the process of political transformation despite their political engagement.

To speak in the name of the Truth and to be alone is an embarrassing situation

which "strategically" could be solved by a two-step movement: first, by being alone, the dissident does not speak only to himself, but speaks to others; second, in speaking the Truth, with this Truth supposedly being legitimated by the nature of things, he implicitly speaks in the name of the others. Being a spokesman of the Truth, the dissident is the spokesman of the "people": he speaks also for the others. Doing that he appears to have two audiences: as a keeper of the Truth, he is addressing the people; as a spokesman of the people, he is addressing the power. By speaking out, the dissident appears to challenge two things: the silence of the "people" and the monochromatic discourse of the officials in power. In fact, as it will be shown, he is silencing the people and substituting himself to the Power. The dissident is but a lonely counter-power.

— II —

How is such a position reached?

Eluding both the dominant ideology and the historical conditions it imposes on him (I am referring here to the empirical and practical difficulties the dissident must assume: losing his job, imprisonment, jeopardizing the social and economic status of his family) the dissident is brought to build his identity within a contradictory fields of forces: excluding himself from the general history-making process, denouncing and refusing his participation to the "social" goal, projecting himself out of the "silenced" social community, the dissident constructs his own oppositional world-view with a certain sense of solidarity, transcendence and the will of an objectivity immune and indifferent to nuances. Opposing the perfect sphere of the official ideological discourse, he is willing to build up a world-view as perfect and as flawless as his adversary's. Denouncing an ideology, he transforms his own universe of signifiers into an ideology of comparative strength. Against the official Truth, he searches for a Truth that

is even stronger and more legitimate: if the Communist Truth is rooted in the laws of history, the dissident is forced to find a more elevated genealogy, for his own Truth, which will offer it an untouchable transcendence.

The dissident's position is quite paradoxical: he is not only forced to withdraw from the concrete context and from the immediate history, but he is also forced to deal with the history and willingly change it. Trying to express his subjective individuality, the dissident

finds himself calling on the same type of total objectivity which he opposes. He is willing to relativize the Truth of the Power, to reduce it to the rank of simple ideology (of a contextual and historical world-view) yet, at the same time, he violates his own argument by elevating his convictions at the level of a Truth of the same order. He transforms himself into the very thing that he opposes.

It is not accidental that choosing to be a dissident he wipes off his subjective identity as a finite being, as a semantically-puzzled subject, and as a piecemeal articulated ideological topos and constructs himself as a one-block identity. Drawing forth his own discourse from the historical context he experiences, the dissident reproduces the form of Political action that the local history allows.

Perhaps this is indeed the tragedy of the dissident: aiming to interrupt a one-directional power flux and to establish a power gradient, he becomes a power duplicate. Trying to multiply the instances of discourse and the ideological (world-view) referentials, he fails by first giving an alternative Truth of a similar harshness and second by identically reproducing the form of the political power-based relationship. He denies the content of the official Truth but reinforces his form of being as the Truth.

What is the worst defeat of the dissident? If the alternative ideological sets are held to allow comparison, choice, analogy and options, if they are held to allow the constitution of autonomous and different subjects — subjects whose identity is a topology of truth differentials — the dissident discourse fails in his most primary intentions. The semantical homogeneous identity of the dissident discourse reinforces the type of identity the system encourages: one-color-truth believers.

Instead of the multiplicity of others, whom he is presumed to represent, the dissident gives expression to a solitary, lonely, unique Otherness. He is not breaking the "silence" of the "people" but he is reproducing from an alternative position than the official one the very first conditions of that silence: a uniquely-truth discourse.

In fact, the dissident does not speak for the people, nor to the people. In his solitude, his only interlocutor is the power. And not even the concrete one: the power he speaks to is an empty place. It is an ontological rank in a Platonic hierarchy of the things.

— III —

The dissidents are produced by a totalitarian system and with the passing of this particular context, the historical experience which generated dissident-type identities has gone. The dissident and his subjective structure belong to the past. Far from building new statues, it would be more useful to examine their case in a more theoretical vein.

First, dissident's case is relevant for a certain status of false marginality. Dealing with the power and history making, the dissident finds himself in the position of an unaccepted power competitor. Dealing with ideology, schemes of the world, beliefs, major signifiers, aiming to a "spiritual formation" and to a

consciousness modeling, dissidents reveal themselves as belonging to a wider family: the family of the professionals of symbolic manipulation — the elites of Lenin's theory of "democratic" leadership. The generalist intellectual also belongs to this family as well as the activist (be it lay or from the clergy), and the Political technicians. Being included in this family, the dissident (as a particular character, specific for a certain time) suddenly appears in a totally different light. The sense of divinity and sanctity that the dissident approach implies is stronger in Eastern Europe but is a general feature characterizing certain universal types of identities: subjectivities ready to give up the "everyday problems" in favor of "making history" (using Flack's distinction). Committed to the social good, they are not as innocent and altruistic as they seem at the first glance. The sense of responsibility for others is mingled with a certain authoritative image of the self. Still, beyond the myth of social improvement, and the global thinking it implies, a repressive representation of the otherness exists, an intentional effacing of those discrete and specific items which express a subjectivity. Without entering into more detailed analysis, this kind of attitude should lead to the questioning of more basic features. Here functions a particular image of an individual who is self-engaged and capable of changing history. What does history have to do with one man? I do not want to discuss if a man can or can not change or make history, but to question the very premise of such a problem. How is it possible for such a problem to be formulated? Why is "history" defined in terms of intentionality and massive change? How is it that the idea of "history" is so intimately mixed with a sense of perverting power? What about this "personality" concerned with history making? What is the meaning of this image of a main-stream of signifiers flowing from one subject to many others? Thus, the case of Eastern European dissidents introduces certain conceptual questions and leads to a critical examination of an entire field of discourse constructed upon terms like "individual" (personality, identity), "power" and "history"; which is precisely the field of the classical Political thought. The very concern with history making and with the responsible individual mirror the secret glitterings of the power...

Are "history" and "individual" authoritarian/totalitarian theoretical surface constructs sustaining a more basic ideology comparative to Communism, Liberalism etc.? Are they basic representations in terms of repressiveness of the human being? As long as those problems remain simple theoretical questions, Saturn will continue to devour his children... □

Mircea BOARI graduated from the Institute of Medicine in Timisoara in 1989. In the present time, he is a senior status student in the last year at the Faculty of Philosophy, University of Bucharest and a research student in the French-Romanian Workshop organised by École des Hautes Études en Sciences Sociales at Bucharest.

YUGOSLAVIA: WAR INSTEAD OF REVOLUTION

PAVEL CÂMPEANU

Yugoslavia is not the only East European state that dismembered after the historical seismic of 1989 — but it is, on the continent, the only one whose dismemberance got the stabilized shape of a war. The immediate cause of this tragic originality is, eventually, the will of the nation who had dominated the Federation to preserve the priority, respectively to hinder by all means the dismemberance from carrying on up to the end. The political agent of this will is the Serbian branch of the Communist Party. The

enthusiasm in the resistance, there being in some cases even readiness to collaborate with the occupants.

So, the Second World War set the Communist Party legitimacy, its distance from **Kremlin**, the Serbians' internal prestige gained in the fight and their distrust in their concitizens of other nationalities who shirked from the resistance struggle on some unusual solid historical basis.(2)

On this background **Tito** defied **Stalin** in the spring of 1948 — only 3 years after the end of hostilities. The main

state against the others; at other it is a military war between armed forces belonging to differentiated states or to states which undergo the process of differentiation, or a war between the army of a state and the civil population of another state. But, at the same time, it is above all an inter-ethnic war not deprived of religious accents. This polysemy makes the war in former Yugoslavia so anachronic and so marked by atrocities.

The time of chivalrous wars has gone long ago. The changes the war technology and ethics underwent can't explain by themselves the stunning frequency of tortures, extermination camps, collective rapes which take place beyond our South-West border. The most horrifying in all this is not that such brutishness happens daily but that there is an unbelievable number of people who commit them. The scope of this fall-back to the state of savagery shows that the social subconsciousness preserved a trans-generational animosity, deposit of blind hatred which is the psychological prerequisite of a criminal activity of such proportion.

At the beginning of the century, **Ivo Andric** named his motherland a country of hatred. The century is turning to its end but the hatred resurrects more violent than ever. Neither a communitarian existence in the framework of the same state, communication and a better mutual knowledge, nor sharing of some traumatic experiences suffered during this period, hindered the new generations from assimilating this hatred (3). But the wave of inter-ethnic hostility rises not only within the borders of the former Federation. It becomes alarming also from the **North America** to the **South Africa**, from **Ireland** to **Tybet**, proving especially threatening in those countries which are striving to detach themselves from the Stalinist order, including **Romania**.

3

Transition feeds the chauvinism — one could say if the example of the former **Yugoslavia** wouldn't prove the opposite: the absence of the anti-Stalinist revolution /break/ means the lack of the country which avoided both, the plague of chauvinism gained the dimensions of a disaster unequalled in our times on the old continent. Like other neighbouring countries, **Serbia** struggles with what seems to be an irreparable crisis of the Stalinist social organization. But unlike other countries involved, instead of directing its main efforts towards reshaping the social-economic relations, **Serbia**, is concerned mainly about resetting its inter-ethnic and territorial relations (4). The possibility if the first process is strangled by the reality of the second. The violent affirmation of the nation pushes into oblivion the necessary transformation of the society.

This inversion of priorities logically is being carried out under the guidance of Stalinist leaders. Advocating for the most exacerbated chauvinism those who are nostalgic after the old regime are not a Belgradian queerness. Such an attitude can be found in other **East European** capitals as well, and among them in **Bucharest**. The regularity with which this type of orientation goes together with this type of political actor suggests that at the origin of

the present fusion between Stalinism and chauvinism there is not a spontaneous development, but a strategy of substitution: the chauvinist incitement is nowadays the main means of counteroffensive used by the residual Stalinism. That's why the opposition to Stalinism is inseparable from the opposition to chauvinism.

More alarming than the presence of this strategy is the reinforcement of its impact shown in Romania by the relative electoral success obtained by the so-called *national party*, (*partida națională*). In the absence of a majority party, due to their position in the new Parliament, three chauvinist parties together play the part of the arbitrator of the situation: the maintenance of the present government depends on their good will. This fact permits them to exert a considerable harmful influence upon the power in its totality — the government, the presidency, **FDSN**. Recently, the power offered a conclusive example of the substitutional strategy mentioned above. Naming two Romanian prefects in the counties of **Harghita** and **Covasna** just before the announced cancellation of the state subvention, the power had in view to obtain a decompression of social tensions through stirring the inter-ethnic tensions. However, one cannot ignore the fact that this manoeuvre of the government and the chauvinist parties has been facilitated by manifestations of some representatives of the Hungarian minority beginning with the bishop **Laszlo Tökes**, as well as by certain statements made by some officials in **Budapest**. This is but a small illustration of the attempts to intensify the inter-ethnic conflicts made on a much larger scale in other countries of the region with the aim to reduce or/and deviate the force of social conflicts generated and dissimulated by Stalinism during 40 years, which due to the transition towards the post-Stalinism become both more acute and more transparent.

The strategies meant to resurrect the tradition of the chauvinist intolerance and thus hinder the transition to post-Stalinism are based on one of the most persistent components of the Stalinist ideology. The communist parties came to power using an extreme-left rhetoric, but exerting the power they slipped more and more completely towards a discourse and practice of chauvinist type, characteristic for the extreme right. As their crisis became sharper, this ambiguity turned into one-sidedness: chauvinism gained an overwhelming preponderance over populism.

Stressing the metamorphosis does not help to understand only the past, but also the present. The alarming receptivity shown recently by the **East European** electorate to organizations inspired from the traditions of the extreme-right is due to the illusion constantly maintained that the Stalinist social organization represented a historical incorporation of the extreme-left ideology. As it usually happens, one illusion gives birth to another and so appeared the spontaneous impuls to deny the Stalinist admittedly left-extremism by supporting the opposite extreme. After losing their social legitimacy of which they initially availed themselves, the communist parties in power hastened to look for a

(continuare în pagina 19)

disaster fallen upon ex-Yugoslavia suggests what could have happened if the chauvinist wing of the former Communist Party would have come to power in **Russia** — and not only in **Russia**.

The cruelties of this war are stupefying and its meanings alarming. In its external image the cruelties eclipse the meanings which makes it necessary to analyse the latter.

A hypothesis that by such an analysis could be, hardly avoided connects the particularity of this country's situation with certain particularities of its short history. I think that the first of them is quite the particularity of its birth. **Yugoslavia** as a multinational centralised state had been created by the first World War winners in a period when they strove to stop by a *sanitarian belt* the contamination of the continent with social disturbances that were shaking **Russia**. From this point of view it can be said that the historical fragility of this state had been recorded in its genetic code.(1)

Another relevant particularity consists in the fact that, despite this congenital fragility, the Yugoslavian state not only managed to survive the second World War, but even went out of it larger and consolidated. Apart from these results so advantageous, **Yugoslavia's** implication in the second World War had other features such as the agent, the scope, the efficiency and the differentiation from one nationality to the other. The decisive war for **Yugoslavia** had been led not by the army on the front, but by the civilians on the territory mainly being under the occupation. The organizer ratified by history of this popular resistance, one of the most glorious in **Europe**, had been the Communist Party, completely isolated by the circumstances from **Moscow**. It should be mentioned that not all of the ethnical groups participated with the same

particularity of this break consists in the fact that it didn't bring about Yugoslavia's abandon of Stalinist-type organization, but only a revision of this organization. The so-called *Yugoslavian self-management* was less rigid especially as regards the international relations, the centralised planning, the right to travel abroad and so on than the model imposed to other countries in the region. But the differences were not deep enough to protect Yugoslavia from the crisis which finally overcome all the countries organised according to this model. And the *dénouement* shows that the reformed Stalinism is not more viable than the orthodox one. The problem of transition does not consist in how to improve Stalinism, but in how to eliminate it.

The particularities mentioned above could explain to a certain degree why the present **Yugoslavia** is the only state in the region where the Communist Party has preserved uninterruptedly up to now the real and the formal power, and where unlike other **East European** countries there has been no revolutionary break from Stalinism neither in 1989 nor later. But as the maintenance of the party is dubbed by the collapse of the state, the avoidance of an anti-stalinist revolution is accompanied by the country sinking in the horrors of the war. So the question arises: where to would the **East European** countries have aimed if they wouldn't have gone through the 1989 revolutions? The dissappointments occasioned by these revolutions do not give us the right to ignore the catastrophes they probably spared us.

2

The war in former **Yugoslavia** is a puzzle for the polemologists. Sometimes it is a civil war fought by some citizens of a

(urmare din pagina 18)

national legitimacy à outrance. Thus, their political identity underwent not a simple transformation, but a real overturning. Their new defining orientation was no longer of the extreme left, nor even just left in so far as the latter can't integrate neither a dictatorship nor the chauvinism — and by no means both of them. The Ceausescu's party has advanced in this process of fascization much further than other communist parties. This process blocked by the revolution of '89 is being now resumed by the old trumpeters of the Ceausescu-chauvinist ideology. They can't despise Milosevici because they share with him this ideological model.

4

Seen from the outside, the war led by Serbs against non-Serbs from the former Yugoslavia sheds a special light upon the fragility of the present international order. The collapse of the Stalinism brings about the collapse of this order within the huge space that spreads from the heart of Europa to the Kurile Islands. Simultaneously with Yugoslavia, three other states, belonging to the Warsaw Treaty, disappeared: the German Democratic Republic, Czechoslovakia and — what is decisive — the USSR. During the same short span of time some other states revived: Estonia, Latvia, and Lithuania, and what is also decisive — Germany reunited; there appeared also national states that hadn't existed in the past: Slovenia, Macedonia, Belarus, Moldova, Slovakia, Cehia, Ukraine, Croatia, Bosnia-Herzegovina not to speak about the former Soviet republics in Asia.

The most recent juridical expression of the mentioned order in its European version is the Helsinki Treaty which guarantees the stability of the existent borders. The practical expression of the collapse of this order is a state of fluidity of the borders which seems to exceed the two World Wars shocks. The region in which they broke out is now living, in fact, outside the international law. The dislocations through which the region passes, turns the end of this century on the continent back to its beginning. In fact, they cancel the geo-political structure established by the First World War and then revised, but not cancelled, by the Second World War. Evidently, the climax of this vortex of history is represented by the disintegration of the USSR in its treble hypostasis of the Stalinism cradle, of the last secular imperium and of the World superpower which imposed to the international order of the last four decades its bipolar configuration.

One of the most striking peculiarities of this geopolitical restructure is its nonviolent character. The borders established by wars are modified by negotiations. The main importance of these modifications seem to be determined by their scope and their mechanism. The scope becomes obvious while comparing the fluid part of the East Europe to its stable part: the latter including only 5 countries — Poland, Romania, Hungary, Albania and Bulgaria — is much smaller than the first one. And the scope of these changes is what reveals the incapacity of the world wars to settle in a long range the interethnic tensions accumulated in this region.

In other words, the scope of the changes holds questionable the efficiency of the mechanism which implanted them, in fact, imposed them: the war, the world power which won it and, the most directly, the USSR for whom the victory was an occasion for considerable territorial extension of the Stalinist order. The regulating role of the world wars seem to be overtaken under these circumstances by

the peaceful anti-Stalinist revolutions. Generally speaking, this was the way in which the two major events of this process have occurred: the collapse of the USSR and the unification of Germany — as well as the dismembering of Czechoslovakia. Not so happened in Yugoslavia, where there was no anti-Stalinist revolution and where the regulating role of a world war is played not by the negotiations, but by a local war.

At the first sight, the way things went on both in the five countries mentioned above, and even in Yugoslavia, represents a progress, as nothing can be more disastrous than a world war. The most expensive formula of this progress is to replace a world war by a local one. The most promising formula of that progress remains the refraining of a military confrontation by a political agreement. It is obvious that the constant improvement of the military means makes it harder to use them. The prospect of an era in which the geopolitical functions of the wars would be taken over by negotiations can be considered neither as an impossibility nor as a certainty. It is quite possible that the new regulations obtained by the negotiations will prove to be even less lasting than those imposed by the world wars — just as, theoretically speaking, one cannot exclude the degeneration of a local war into a world war, especially on the old continent.

5

It has been already two years since the West protests against the war in former Yugoslavia without being able to stop it or even to hinder its aggravating. The inefficiency of the West in the '90-ies is frequently compared with its inefficiency in the '30-ies, when the Nazi Germany committed its first acts of aggression. The comparison does not seem to justify the present indecisions of the West more than it does the older ones. Hitler symbolised the will of revenge of a great nation that was defeated and, at the beginning, engaged in the aggression only his country; Milosevic symbolises the will of survival of an agonising social order and that's why he engages, directly or indirectly, all the countries of the region, beginning with the former USSR. Regardless of the degree of its justification, the tolerance shown by the West to Hitler contained an element of the strategy meant to push the Germany against the USSR: in the tolerance the West

shows to Serbia and Montenegro one cannot make out not even a shade of a comparable justification. At the same time, the ratio of forces and consequently the risk are altogether others: the present Serbia is considerably smaller than Germany of that time, while the political — military structures at the disposal of the West — UN, NATO, the European Community — are incomparable more solid than the feeble League of Nations in the '30-ies. Then, before the eyes of the West shaken by the great depression of the 1929-1933, stood a defying silhouette of the Soviet Union in full industrial upsurge, while nowadays what the West can see in

the same part of the World are but pitiful giants of an unproductive industry and the ruins of the former Stalinist imperium. Finally, the West of the '30-ies was penetrated by a spirit of paralysing pacifism, while the West of '90-ies launched without any complex into the war in the Gulf that was so expensive, brought so little glory and was so selective mediatised.

These are a few reasons which make the hesitations of the Westerners in front of Milosevic even harder to explain than those in front of Hitler. They acquire the valences of an indifference whose real object might be not so much the

aggressive leader from Belgrad, but this very half of the continent in which he is permitted to play his game. What can be considered as the West's strategy for this region leaves place for little hope. After 1945, Truman was telling the West Europeans: rely on us; after 1989 Bush was telling the Poles — and through them the whole East Europe: rely on yourselves. In half of century's time America has changed categorically its position: from the readiness to invest in order to prevent the expansion of Stalinism it passes to a refusal to invest for its eradication. Vivaly interested in the overthrowing of the Stalinism, the West shows little interest in what would be its follow-up. It is a pragmatic strategy of noninvolvement, or of a minimum of involvement, with profitable effects for the trends whose representative is Milosevic. Consequently, the West's influence upon him is weaker than his influence upon the West.(5)

The successive wars fought by Serbia against the other republics of the former Yugoslavia generated visible disagreements both between the USA and European Community and within the latter. The independence of Slovenia and especially of Croatia were met with different feelings in Bonn and in Paris. The respective Ministers of Foreign Affairs could express their satisfaction for the tact which

permitted them to overcome this delicate moment. However, many commentators have noted that, even overcome, a misunderstanding of such a scope does not disappear without leaving some marks and that its source doesn't lie inside the French-German relationship, but in the quick sands of East Europe. This region is far too important to be let to sink in a chaos without it becoming internationalised. The West Europe, and through it also America, cannot keep themselves safe during a history vortex in the East Europe. A temptation appears to reinvent the iron curtain, this time not made in Moscow, but made in Brussels. The fulfilment of this

tendency could break again the continent into two parts for another half of a century if not more. The reunification of Germany does not foretell an easy way to the reunification of Europe, but on the long range this way seems the most probable. However, this can happen in two ways: either through a gradual integration of the East in the present-day Western structures, or through a gradual contamination of the West with the chaos that grows deeper and deeper in the East.

And the war in the former Yugoslavia points out that the latter eventuality does not belong only to fantasy.

Notes:

(1) According to some sources, the frame of mind of the population also favoured such a solution — i.e. the Bosnian historian Milorad Ekmečić in his book *The Creation of Yugoslavia, 1790 — 1918*. In fact, what had been founded in 1918 was named the state of Slovenians, Croatsians and Serbs. It was only in 1929 that the Serbian king proclaimed a new state: Yugoslavia, dissolving the Parliament and abolishing the Constitution. Thus, Yugoslavia was born as a monarchy, as a Serbian kingdom dictatorship in 1929 and not earlier. Tonci Kuzmanić, *Yugoslavhood and Subnational Conflicts in Yugoslavia, in New Challenges for Europe*. The Center for European Studies, Budapest 1991, p. 58.

(2) Some analysts evoke also a discriminatory treatment applied to Serbia in the former Federation: *The political system of communist Yugoslavia was marked by a radical suppression of distinctions between its nationalities. Consequently, the inferior status of Serbia, as Yugoslavia's largest federal unit, and the Serbs, as its largest nationality. Lidija Basta-Posavec e.a.: Inter-Ethnic Conflicts and War in Former Yugoslavia* Institute for European Studies, Beograd, 1992, p. 21.

(3) Yugoslavia as a case of retrograde nationalism reveals the mysterious play of patterns of the past. The same problems, the same conflicting models and almost the same actors, come to life as if there was no history between the "then" and "now", no authentic experience of community. Radmila Nakarada, *The Mystery of Nationalism — The Paramount Case of Yugoslavia*, in *Challenges for Europe...* p. 39.

(4) The same team led by Basta-Posavec underlines in this respect...the Serbian regime's plan to engage in an all-out inter-ethnic dispute in the common Yugoslav state instead of effecting structural changes in the society. Idem, p. 22.

(5) Referring to the disintegration of Yugoslavia, Nakarada writes: *The strength of the precedent will reach the dissatisfied nations or independence-seeking nations in Europe. The Basques, Corsicans, Sardinians and the South Tyrol, etc., will be encouraged, and Belgium, The United Kingdom and Greece will be in trouble.* Idem, p. 38.

Pavel CÂMPEANU is the executive director of the Independent Center for Social Studies and Surveys in Bucharest, professor at the International Faculty of the Bucharest University, and the author of a tetralogy on Stalinism published in the '80-ies in the U.S. He was invited to teach Political Sociology in many American and European Universities.

Europa Centrală, Balcanii și „noua” Europă răsăriteană între politica identității și cea a integrării

ADRIAN POP

Exprimată întâia dată în opera unor gânditori de talia unor **Tomás Masaryk** și **Oscar Jászi**, ideea identității spațiului central-european a fost repusă în discuție în anii '50 de o serie de intelectuali disidenți, între care **Czesław Miłosz**, dintr-un sentiment de frustrare față de hegemonismul sovietic în est. De abia însă în anii '80, îndeosebi după publicarea de către **Milan Kundera** a faimosului său eseu „Tragedy of Central Europe” (1984), dezbaterile în jurul său a căpătat amploare, începând să infuzeze mediile occidentale. O dată cu venirea la putere a „asilor, disidenților, rebii, maghiari și polonezi”, conceptul identității **Europei Centrale** a sfârșit prin a se constitui într-un element esențial al politicii externe oficiale.

Antecedentele recuperate de adepții **Trilateralei** întru susținerea sa sunt numeroase și, uneori, înșelătoare (precum referirile la istorica întâlnire dintre regii **Cazimir al Poloniei**, **Ioan al Boemiei** și **Carol Robert al Ungariei** la 1335). Nu le vom trece în revistă pentru bunul și simplul motiv că în etapa post-comunistă, ideea identității spațiului central-european a căpătat aspectul unui *cas de edificare regională*, fiind, așadar, mai puțin posesie, cât o relație în continuă formulare și reformulare (1). Aspecte și conotații de recuperare istorică au fost infuzate acesteia mai ales prin intermediul **Hexagonalei** (sau, cum s-a numit ea ulterior, *Inițiativa Europei Centrale*). Mai vechiul concept de *Mitteleuropa*, pus în circulație la 1915 de **Friedrich Neumann** și-a redobândit popularitatea, sub impulsul unificării germane, al schimbărilor politice majore petrecute în regiunea fostului imperiu austro-ungar și al reînnoirii tradițiilor geopolitice întemeiate pe ideea Europei catolice.

Că politica a identității, proiectul central-european a trebuit să producă, mai întâi de toate, alteritate. Diferențierea s-a făcut pe seama Rusiei și a statelor aliate în vecinătatea sa, atât pe temerile apropierei geografice, tradițiilor istorice, culturale, religioase (catolice) și de rezistență anticomunistă comune, cât și, mai ales, pe criteriul progresului mai substanțial făcut pe calea democrației, statului de drept și economiei de piață.

Pe coordonatele unui occidentalism local pur, *Declarația de la Vișegrad* încerca promovarea ideii că integrarea regională central-europeană ar furniza experiența necesară intrării neîntârziată a Cehoslovaciei, Ungariei și Poloniei, în **Comunitățile Europene** (2). Ulterior accentul argumentativ a căzut pe cointeresarea **Comunităților Europene** în această acțiune. În acest sens a fost avansată ideea necesității integrării celor 3 state ca și condiție a integrării Germaniei lărgite (3), precum și aceea că, o dată integrate în **Comunitățile Europene**, statele Europei Centrale ar putea juca rolul unui *magnet* pentru statele Europei Sud-Estice, Rusia și părțile europene ale fostei **Uniuni Sovietice**, contribuind, așadar, la procesul *adâncirii* integrării europene.

Sprrijinul economic și politic masiv al Germaniei unificate, precum și dinamica mai accentuată a schimbărilor interne au asigurat țării grupului de la Vișegrad dacă nu integrarea, cel puțin întâietatea în semnarea acordurilor de asociere la **Comunitățile Europene**.

*In the competition that opposes the East-European former communist countries aiming at becoming members of the **European Communities** the argument of the degree of Europeanity was considered essential. In supporting it, Hungary, Poland, and the Czech and Slovak Republic evolved on the line of emphasizing the differentiations towards Russia and its neighbouring States.*

Against the background of the civil war in Yugoslavia, Croatia and Slovenia oriented themselves towards the Central European countries, while the rest of Yugoslavia was subject to a re-balkanization. On the other hand, the collapse the Soviet empire has pushed Eastward the Eastern frontier of the European continent, giving birth, as it seems, to a new buffer zone.

It no longer includes Romania, as it was the case until the summer of 1991, but seems to be composed of the Republics of Ukraine, Belarus and Moldova, together with the three Baltic States.

Romania managed to go beyond the syndrome of its isolation mainly due to the efforts it made in view of orienting subregional cooperation towards the regions of the Danube and Black Sea basins. The re-discovery of the Danube as binder of Central Europe offers the real chance of overstepping the concept of Mitteleuropa.

For the success of the strategy of integrating the new Central — East European democracies, a major rethinking imposes itself, as well a substantial adjustment of the plans and concepts of the European Communities — elaborated before the breakdown of the Berlin Wall, on the canvas of an essentially different European and world situation — at the new subregional realities.

În planul securității, conceptul identității central-europene a dat roade mai modeste decât cele scontate. Speranța celor trei state de a beneficia de o relație privilegiată cu NATO prin încredințarea unui *rol direct* în activitățile acesteia, care să depășească simpla *legătură diplomatică* a fost spulberată de către **Alianța Nord-Atlantică**. Punctul de cotitură l-a constituit hotărârea NATO de a încuraja relații strânse de prietenie, fără nici un fel de discriminare între țările membre ale **Pactului de la Varșovia** (4), materializată prin *Declarația Consiliului NATO privind Prioritățile sale în Europa Centrală și de Est* (7 iunie 1991), adoptarea noului concept strategic al Alianței (7-8 noiembrie 1991) și crearea ulterioară (decembrie 1991) a Consiliului de Cooperare Nord-Atlantic (5).

În direcția promovării unor relații nediscriminatorii cu statele fostului bloc răsăritean, **Uniunea Europei Occidentale** (UEO) a mers chiar mai departe decât NATO, introducând într-un document oficial al acesteia (*Declarația de la Petersberg*, 19 iunie 1992) în conceptul de **Europa Centrală**, alături de Cehoslovacia, Ungaria și Polonia, Bulgaria, țările baltice și România.

Războiul civil din **Iugoslavia** și procesele de structurare din fosta **Uniune Sovietică** și **Cehoslovacia** au conferit noi dimensiuni dezbaterii asupra apartenenței uneia sau alteia din țările fostei zone de hegemonie sovietică la **Europa Centrală și/sau răsăriteană**. Din fosta **Federație Iugoslavă**, **Croația** și **Slovenia** s-au orientat către țările central-europene, ținând, ca obiectiv final, integrarea deplină, funcțională și formală în **Comunitățile Europene** (Slovenia fiind din acest punct de vedere, se pare, într-o poziție mai favorabilă decât **Croația**, acuzată de a se fi amestecat în războiul din Bosnia) (6). Concomitent, restul Iugoslaviei a cunoscut o certă *re-balkanizare*.

Excederea relației cooperative de către cea competitivă între țările **Trilateralei**, ce a condus la o slabă eficiență a acesteia în plan instituțional, precum și evoluția aparte a Slovaciei (7), urmată de colapsul final al statului federal cehoslovac (1 ianuarie 1993), au ridicat însă semne de întrebare asupra valorii operațiunii a conceptului identității central-europene.

Pe de altă parte, destrămarea imperiului sovietic a retras frontiera răsăriteană a continentului, împingând-o către est. Referindu-se la acest aspect, un studiu colectiv, elaborat la finele anului 1992 de experții a trei dintre cele mai importante instituții de cercetare a relațiilor internaționale din Ungaria arată: *Una din probleme fundamentale privind această strategie pentru preservarea păcii pe continent este unde să trasezi frontiera estică a unei Europe moderne capabile de modernizare. Pentru prima oară în istorie, Europa central-răsăriteană nu are graniță comună cu Rusia (cu excepția enclavei rusești Kaliningrad). Statele succesoare formate prin dezintegrarea Uniunii Sovietice și modernizarea reușită în Europa central-răsăriteană ar putea furniza prima șansă în secole de istorie europeană de a împinge linia de demarcație Est-Vest, „cordonul sanitar” (în text: „cordon sanitar”) către est spre statele ce se află acum între Rusia și Europa central-răsăriteană” (8).*

(continuare în pagina 21)

O TRANZIȚIE PENTRU O DICTATURĂ...

RADU BUDEANU

Stalin a fost un asasin iar Elțin, cel puțin pînă în clipa aceasta, pare un harnic ucenic „pe terenul strict definit al democrației occidentale”. Spun „democrație occidentală”, și nu democrație în general pentru că în răsărit, după aplicarea principiului dominoului în 1989, au apărut forme ciudate de liberalizare și relaxare care compun în manieră stihnică un *Far-east* al „tuturor posibilităților”. Aceasta nu este, însă, democrație, ci un mod brutal și confuz de a amesteca defectele a două sisteme care nu au mai putut coexista. Revenind: între Stalin și Elțin, este clar, diferențele sînt mai drastice decît asemănările, primul rămînd simbolul terorii bolșevice, iar al doilea simbolul joncțiunii dramatice dintre NEP și capitalismul post-industrial. Și totuși, în Rusia, după tamponul psihologic reprezentat de Gorbaciov, care a atenuat într-o bună măsură șocul trecerii de la centralismul autoritar la descentralizarea explozivă, Elțin a fost catalogat, recent, „asasin” iar Stalin a fost implorat să se scoale din morți și să salveze rămășițele Rusiei. Faptul că președintele Rusiei, legitimat printr-un faimos referendum, este considerat „asasin”, „tar singeros”, „trădător al poporului” iar Stalin este evocat cu o eucernică recunoștință nu este de mirare. Nimbul lui se leagă de „eroica Uniune Sovietică”, de perioada Cominternului tutelar, cînd stînga nunciatoare și stînga intelectuală, subtil și emincinic drogate, priveau spre Moscova ca spre epicentrul paradisului terestru. La incomparabil mai puțin timp de la dispariția, în România, unui alt dictator — Ceaușescu — i se recompune socul. Nostalgia este un fenomen curent în politică și are determinări ușor de disciplinat. Hitler nu este departe de acest gen de recuperare. Problema este cine comandă pîrghiile nostalgiei și cine este dispus să se lase antrenat în acest gen de pagubă atent organizată. Și în cazul Rusiei și în cazul României, ea să ne rezumăm la două repere, lucrurile sînt clare: stalinismul și ceaușismul sînt promovate de aripi restrînse, avînd conștiința marginalizării și a decreditudinii sociale și economice galopante. Masele largi nu se comprimă la extreme chiar dacă într-o porțiune semnificativă a răsăritului glisarea spre stînga este un fenomen logic impus de costurile sîngeroase ale tranziției. Masele nu se hrănesc cu idei și nu au

scenariu de reparare. Pentru publicul larg adevărurile politice se măsoară în hrană, îmbrăcăminte, facilități și, desigur, drepturi. Libertatea presei de a împunge puterea sau de a aborda subiecte picante nu atîrnă însă în balanță în raport cu doza zilnică de calorii. Acesta este un adevăr incomod pentru doctrinari dar unul indispensabil al masei.

În aceste circumstanțe experiența rusă a tranziției capătă o relevanță regională indiscutabilă și toată epica boxului politic de la vîrf nu poate fi abordată decît avînd clar în față metabolismul politic de la bază. După puciu din august 1991, consumat cu sau fără știința lui Gorbaciov, a fost clar că etapa *perestroika* a fost lăsată să se sinucidă. Intrarea tranșantă în arenă a lui Elțin, considerat inițial un bufon de servici, a precizat la scenă deschisă că occidentul este decis să imprime o viteză accelerată reformei din Rusia. Gorbaciov începuse să-și supraviețuiască. El nu mai

By postponing to tackle pragmatically Russian transition, the West offered the necessary time to the Moscow's dogmatists to organize. Victorious after the referendum, Elțin is in a position to have to strangle his opponents to provide for democracy progress. How will the West swallow a paradox like this?

reprezenta genul de motor de care avea nevoie occidentul. Nu s-a studiat însă în detaliile necesare că Elțin este un moștenitor singularic sau, mai degrabă, un general care are la dispoziție un stat major dar nu o armată. Suficient de repede în cancelariile semnificative s-a înțeles că Elțin trebuie „capitalizat” politic, dotat cu

pe culmi apoteotice: Elțin a fost bătut în cuie ca președinte, iar parlamentul, dușmanul său înrăit, s-a bucurat de aceeași soartă. Poporul a decis ca la vîrf bătălia să continue glorios. Dacă opțiunea majoritară ar fi impus alegeri anticipate, lucrurile s-ar fi clarificat cel puțin la nivelul principiului. Dar așa, majoritatea a decis desenarea unui

logistica necesară, sprijinit intensiv. Din acest punct de vedere, toată campania electorală americană a reprezentat o puternică lovitură dată reformei din Rusia: concentrînd toate resursele politicii americane și aruncînd pe planul doi tranziția răsăriteană, campania din SUA a lăsat occidentul într-o expectativă tradițională. Cînd Clinton a început să-și deînfășoare adevăratul contur de președinte, iar echipa Casei Albe se cristalizase, a urmat, în sfîrșit, întîlnirea de la Vancouver. Ea nu a venit prea tîrziu dar nici în timp util. La Moscova războiul de poziții între Elțin și dogmaticii din Congresul Poporului se cronicizase, inflația tasase creștetul opiniei publice, extremismul-naționalist cîștigase poziții, comuniștii se reorganizaseră în nuclee agresive, administrația își pierduse o bună parte din credibilitate. Într-o jumătate de an degradarea, CSI și, în primul rînd, a Rusiei atinsese cote inimaginabile. Intrat în campanie electorală Bush lăsase Rusia mergînd lent pe calea reformei. Teșit învingător din aceeași rundă, Clinton a găsit o Rusie pe marginea exploziei. A urmat valul de credite, showul celor 7, sprijinul celor 24, actele de amabilitate ale Japoniei. Pe un asemenea fond distorsionat s-a desfășurat referendumul din Rusia care a ridicat paradoxul politic

ring clar și a unor corzi peste care nu se trece. Președintele este sortit să încaseze pumni din partea parlamentului iar acesta trebuie să suporte tontoroii lui Elțin. Un tontoroii tactic și strategic. Primul rezultat al acestui balamuc liber asumat este că Elțin propune o constituție iar Congresul Deputaților alta. Experiența unui stat cu două carte fundamentale este total inedită și, probabil, exclusă.

Desigur, Elțin face declarații solemne din care rezultă că el este legitim iar parlamentul nu. La rîndul lor, parlamentarii consideră că jocul său politic se situează în afara regulilor legislative și îl atacă în mod corespunzător. În fața unei recalcitrante în creștere și a unor tensiuni multilaterale în plină dilatare Elțin va fi obligat să articuleze un sistem coercitiv. Aici se poate lovi de principialitatea pură a occidentului. De fapt, problema care se va pune este în ce măsură Vestul va accepta ca tranziția rusă să fie condusă în stil totalitar. Dacă acest amănunt va fi înghițit cu eleganță, principiul dominoului din 1989 va trebui reconsiderat și nuanțat oferind o fastuoasă pîine teoretică amatorilor de scenarii negre...

Radu BUDEANU, born in Bucharest, in May 21, 1943 has graduated from the Faculty of Philology. Since 1968 he has worked for the Television, as well as in journalism. He is the author of *The Nuclear Defiance*, *The Armoured Peace*, *Intercontinental Projection*, *Subjective Travels*, *zig-Zag in Babylon* and other volumes. Founder and chief-editor of the *Mondorama*, *Expres* magazin and *Expres International* magazine. He has a permanent column in several news papers and magazines: *Tineretul Liber*, *Expres Magazin*, *Flacara*, *Ora*.

LEXICON

Criza politică

Într-un înțeles al său, criza politică apare ca fiind tensiunea ce se acumulează în procesul de adevărare la realitatea socială. Într-o termenii dintre care unul reprezintă ceea ce nu există dar ar trebui să existe iar celălalt este realitatea socială care solicită această existență. În ordinea structurală a politicului această criză se poate manifesta ca o criză instituțională în care sistemul instituțiilor existente este depășit și se nasc instituții noi legate prin relații politice noi. Intrarea în funcționalitate și impunerea acestora ar semnifica sfîrșitul crizei. Criza apare deci ca un moment specific într-o procesualitate de restructurare, adîncimea ei fiind dată de gradul de radicalizare la care se produce restructurarea. În acest sens criza politică afectează instituțiile politice organizate în două cîmpuri principale: Statul și Partidele, primul dominat de o remodelare a structurii și a obiectivelor

care-i ghidează funcționalitatea, al doilea de problemele genezei. În acest sens putem vorbi de o criză de creștere.

În cazul unei crize globale de sistem nu există spații neafectate și în urma interacțiunii lor apar suprapunerile efectelor. La nivelul conștiinței politice a comportamentelor, mentalităților, reflexelor, miturilor, simbolurilor etc., se produc rupturi și reasezări care finalizează într-o criză a ierarhiilor valorice, a ideologiilor și a perspectivei. Raportarea noilor structuri la opinia publică trebuie să rezolve dilemele legitimității și autorității în chiar acest cadru, sub amenințarea extinderii crizei și la aceste nivele de determinare ale politicii.

Data fiind funcția esențială a politicii, aceea de conducere și reglare a sistemului global, criza politică este o modalitate de reflectare specifică, foarte mijlocită a crizei sistemului.

În sensul cel mai restrîns, acela de criză ministerială sau guvernamentală, criza politică se referă la sincopile mecanismului de transmitere a puterii.

ELOGIUL PLURALISMULUI

Numele lui **Isaiah Berlin** este de aproape patru decenii o referință fundamentală în domeniul istoriei ideilor politice și al filosofiei politice. Născut în 1909 la **Riga**, **Isaiah Berlin** a trăit apoi la **Petrograd**, pentru a părăsi definitiv **Rusia** în 1919, după ce fusese martorul episoadelor sângeroase ale Revoluției bolșevice. Urmează cursurile de la **Oxford**, scriind la sfârșitul anilor 30 o monografie despre **Marx** (fără a fi marxist, dimpotrivă!). În timpul războiului lucrează pentru **Foreign Office** la **Washington** și **Moscova**. Începând cu anii 50, îi vor apărea cărțile și studiile fundamentale: este vorba despre „**The Age of Enlightenment: The Eighteenth-Century Philosophers**“ (1956), „**Four Essays on Liberty**“ (1969), „**Vico and Herder**“ (1976), „**Russian Thinkers**“ (1978), „**Concepts and Categories**“ (1978), „**Against the Current**“ (1980), „**Personal Impression**“ (1981). În 1990 publică alte două cărți: „**The Crooked Timber of Humanity**“ și un volum de convorbiri cu **Ramin Jahanbegloo**. Cu doi ani mai înainte, în 1988, îi fusese decernat pentru întreaga sa operă marele premiu al fundației **Agnelli**, prilej cu care rostește conferința „**The Pursuit of the Ideal**“ pe care o reproducem în mare parte în continuare.

Dacă ar trebui să rezum în câteva cuvinte întreaga gândire profund liberală a lui **Isaiah**

Berlin aș alege următoarele trei cuvinte: **raționalism**, **pluralism** și **toleranță**. Pentru **Berlin**, pluralismul este valoarea definitorie a oricărei societăți deschise, singura capabilă să asigure coexistența pașnică și un nivel decent de trai. Pluralismul se opune, prin definiție, existenței unei soluții unice căreia ar trebui să se subordoneze toți oamenii, se opune oricărei viziuni moniste despre lume și viață. El este o soluție viabilă tocmai pentru că ține cont de diversitatea infinită a însușirilor, pasiunilor și intereselor omenești și nu încearcă să le uniformizeze sau să le aducă la un același numitor comun. De aceea, el cere un cadru minimal în care oamenii să poată alege liber între diversele valori (la plural!), fără a interzice celorlalți să-și aleagă acel mod de viață, acele norme și valori care li se par a fi cele mai potrivite. De aici, proclamarea **toleranței** ca valoare esențială a societății deschise; **toleranța** permite dialogul și respectul reciproc, înțelegerea și comunicarea fără de care o comunitate nu poate exista. Valorile fiind adesea incompatibile între ele, orice încercare de a crea, aici pe pământ, o lume perfectă este, de aceea, din principiu sortită eșecului (mai exact, transformându-se întotdeauna în dureroase și inumane vărsări de sânge — *Ceea ce a făcut întotdeauna din stat un infern a fost faptul că omul a vrut să facă din el paradisul său* a spus **Hölderlin**

cu multă dreptate!). Nu încercați să faceți cu orice preț fericirea celorlalți, spune **Berlin**, pentru că vă veți transforma pe nesimțite în **Marele Inchizitor** și nu vă veți putea opri la mijlocul drumului. Prețul pe care-l veți cere va fi întotdeauna prea mare, din ce în ce mai mare, pentru a atinge un scop care se îndepărtează de voi pe zi ce trece tot mai mult! *Ouăle sînt deja sparte și obiceiul de a sparge ouă se poate răspîndi, dar omleta rămîne invizibilă* spune plastic filosoful englez. Este mult mai rațional și mai util să ne propunem scopuri mai modeste, pe măsura omului; este mult mai înțelept, afirmă **Berlin**, să încercăm un echilibru minimal (precar, dar real) între diversele valori, tocmai pentru a evita extremele suferinței și pentru a respecta și valorile și principiile celorlalți, la fel de îndreptățite ca ale noastre. *Omul este o ființă imperfectă, și, așa cum bine spunea Pascal qui veut faire l'ange fait la bête.*

Un compromis, un arbitraj permanent între valori, prin definiție, greu reconciliabile sau chiar ireconciliabile între ele: aceasta este soluția democratică și aceasta este calea pe care ne-o propune **Berlin**. Un compromis, firește, pozitiv, „constructiv“, care nu are nimic din patosul revoluționar, animat de mari idealuri care nu se vor realiza niciodată (dimpotrivă!), dar care are această minimală virtute de a permite bunăstarea unui număr cît mai mare de oameni. Un ideal burghez și nespectaculos? Desigur, aceasta este o soluție — cum spune și **Berlin** — „cam insipidă“, care nu se poate compara cu chemările eroice la luptă ale marilor revoluționari. Dar ea este o cale care duce, totuși, la un echilibru, fie el și instabil și care asigură libertatea pentru toți.

Aurelian CRĂIUȚU

ÎN CĂUTAREA IDEALULUI

ISAIAH BERLIN

Istoria acestui secol, după părerea mea, este marcată în principal de doi factori. Unul ar fi dezvoltarea științelor naturale și a tehnologiei, cu siguranță cel mai mare succes al timpurilor noastre, care s-a bucurat de atenția cuvenită din partea întregii lumi. Celălalt este reprezentat fără îndoială de puternicele zăvîrcoliri ideologice care practic au schimbat viața întregii omeniri: revoluția din **Rusia** și urmările acesteia — tiraniile totalitare, auct de dreapta cît și de stînga, și explozia naționalismului, a rasismului și în unele locuri a fanatismului religios, un fenomen pe care nici măcar cei mai clarvăzători dintre specialiștii în domeniu ai secolului nouăsprezece nu l-au putut prezice.

Dacă peste două sau trei secole (în caz că omenirea va supraviețui pînă atunci) urmașii noștri vor arunca o privire înapoi către secolul nostru, acestea sînt cele două fenomene pe care cred că le vor considera drept cele mai izbitoare, dar și mai inexplicabile caracteristici ale secolului nostru. Dar vor

înțelege poate că aceste mișcări au pornit de la niște idei: idei despre cum au fost, cum sînt, cum ar fi și cum ar trebui să fie relațiile dintre oameni. Și vor înțelege poate și cum au fost viciate aceste idei în numele unei imagini a scopului suprem din mintea unor lideri, mai bine zis a unor profeți susținuți de forțe armate. Astfel de idei constituie substanța eticii. Gîndirea etică se ocupă cu examinarea relațiilor dintre oameni, a concepțiilor, intereselor și idealurilor care stau la baza modului în care oamenii se comportă unii cu alții, precum și a scărilor de valori pe care aceste relații le implică. Aceste convingeri despre cum ar trebui trăită viața, despre ce ar trebui să facă și cum ar trebui să fie bărbații și femeile fac obiectul unei analize morale; iar atunci cînd acestea se aplică unor grupuri sau națiuni, sau chiar întregii omeniri, vorbim despre filosofie politică, sau altfel spus despre etică aplicată la nivelul societății. Ca să putem continua să sperăm că vom înțelege vreodată această lume deseori violentă în care trăim (iar dacă nu încercăm să o înțelegem, să nu fim

surprinși dacă nu vom fi capabili de un comportament rațional în această lume), nu trebuie să căutăm forțele impersonale, naturale sau umane, care acționează asupra noastră. Cauzele și scopurile acțiunii umane trebuie analizate în lumina a tot ceea ce știm și putem înțelege; rădăcinile și transformările acestora, esența și mai ales validitatea lor trebuie examinate cu un ochi critic, folosind toate resursele intelectuale de care dispunem. Această necesitate urgentă, dincolo de valoarea intrinsecă a descoperirii adevărului despre relațiile umane, face din etică un domeniu de primă importanță. Numai niște barbari pot să nu fie curioși de unde vin, cum au ajuns acolo unde sînt, încotro par să se îndrepte, dacă vor să meargă într-acolo, și dacă da, de ce, iar dacă nu, de ce nu.

Studiul diverselor concepții despre viață care implică asemenea valori și asemenea scopuri mi-a luat patruzeci de ani din lunga mea viață. În cele ce urmează aș vrea să spun cîte ceva despre cum am devenit interesat de acest subiect și mai ales despre un moment

decisiv care mi-a schimbat radical punctul de vedere. În mod inevitabil cele ce urmează vor căpăta un halo autobiografic — și îmi cer scuze pentru acest lucru —, dar nu știu cum altfel aș putea să povestesc ceea ce vreau să vă spun.

*

Într-o anumită fază a lecturilor mele am dat bineînțeles și peste principalele opere ale lui **Machiavelli**, ceea ce a avut un impact profund și durabil asupra mea, acestea avînd darul de a-mi zdruncina părerile de pînă atunci. Am învățat de la **Machiavelli** nu numai ce era foarte evident: cum se poate obține și păstra puterea politică, sau ce mijloace și viclenii trebuie să folosească un lider pentru a regenera o societate, sau pentru a se apăra pe sine și statul său de dușmanii dinăuntru și din afară, sau care trebuie să fie principalele calități ale unui lider, pe de o parte, și ale cetățenilor, pe

(continuare în pagina 31)

(urmare din pagina 31)

de atingere a acestor idealuri, mijloace care pot fi descoperite prin metode tehnologice. Într-o astfel de societate, viața interioară a omului, imaginația morală, spirituală și estetică nu au nici un cuvânt de spus. Merită oare să distrugem oamenii și să înrobim societatea pentru acest lucru? Utopiile au valoarea lor — nimic nu lărgeste mai mult și atât de minunat orizonturile imaginative ale potențialului uman — dar, ca ghid călăuzitor, ele se pot dovedi realmente fatale. Heraclit avea dreptate — lucrurile nu pot sta pe loc.

În concluzie, noțiunea însăși de soluție finală este nu numai impracticabilă dar — dacă am avea dreptate (că unele valori nu pot decât să vină în contradicție cu altele) — și incoerentă. Probabilitatea unei soluții finale — chiar dacă uităm sensul îngrozitor pe care îl căpătaseră aceste cuvinte în timpul lui Hitler — se dovedește a fi o iluzie, și încă una foarte periculoasă. Pentru că, dacă cineva chiar crede că o astfel de soluție este posibilă, atunci în mod sigur nici un preț nu este prea mare pentru realizarea ei; în schimbul dreptății și fericirii, al creativității și armoniei eterne nici un preț nu poate fi prea mare. Pentru o astfel de omletă nu există limită la numărul de ouă care trebuie sparte — aceasta era credința lui Lenin, a lui Trotski și Mao, din câte mă pricop eu la politică. De vreme ce cunosc singura cale adevărată către soluția ultimă la problemele societății, știu și încotro trebuie îndreptată caravana; și, de vreme ce tu nu știi ce știi eu, nu ți se poate da libertate de alegere, nici chiar în limitele cele mai înguste, dacă vrem să atingem idealul. Tu spui că o altă politică te-ar face mai fericit sau că ți-ar da mai multă libertate; dar eu știu că greșești, eu știu de ce ai tu nevoie, de ce au oți oamenii nevoie; și dacă nu se opune existență din cauza ignoranței sau a teavoinței, atunci ea trebuie strivită, chiar dacă se poate înfrupta ca sute de mii de oameni să trebuiască să piară pentru ca milioane de oameni să fie fericiți pentru o vreme. Ce altceva putem face noi, cei care simțim, decât să sacrificăm pe toți?

Există profeți înarmați care încearcă să salveze omenirea; unii încearcă să salveze doar rasa lor în numele unor însușiri superioare; dar oricare ar fi motivul, prețul pe care oamenii trebuie să-l plătească pentru ericirea generațiilor viitoare constă în milioane de oameni măcelăriți în războaie sau revoluții — camere de gazare, gulaguri, genociduri — toate monstruozițiile pentru care secolul nostru va rămâne în memoria istoriei. Dacă doriți să de a salva omenirea este puternică, va trebui să-ți călești inima și să nu te scumpești la preț.

Replica acestei idei a dat-o eu mai mult de un secol în urmă radicalul rus Alexander Herzen. În eseu său „De pe celălalt tărâm”, care este de fapt necrologul revoluțiilor de la 1848, el spunea că s-a născut o nouă formă de sacrificiu — aceea a ființelor umane pe altarul abstracțiilor: națiune, biserică, partid, clasă, progres, forțe ale istoriei, toate acestea au fost invocate și în zilele noastre — dacă aceste lucruri cer sacrificarea unor ființe umane, cererea trebuie satisfăcută. Cuvintele lui sînt următoarele:

sparte și obiceiul de a sparge ouă se poate răspîndi, dar omleta rămîne invizibilă. Sacrificiile pentru ținte apropiate, constrîngerea, în caz că disperarea este îndeajuns de mare încît să ceară astfel de măsuri, pot fi justificate. Dar holocausturile de dragul unor idealuri îndepărtate sînt o batjocorire cu sînge rece a tot ceea ce prețuiesc oamenii acum și oricînd.

Dacă vechea credință în realizarea unei armonii ultime este o aberație și, în schimb, pozițiile gînditorilor menționați — Machiavelli, Vico, Herder, Herzen — sînt valide, atunci, dacă acceptăm că marile valori pot intra în conflict între ele, că unele dintre ele nu pot conviețui cu altele, deși altele ar putea — pe scurt, că nu putem avea totul nici în principiu și nici în practică — și dacă creativitatea umană depinde de o diversitate

stabilite priorități, dar acestea nu sînt niciodată finale și absolute.

Prima obligație publică este aceea de a evita extremele suferinței. În situații disperate s-ar putea să fie necesare revoluții, războaie, asasinat și măsuri extreme. Dar istoria ne învață că acestea au consecințe de cele mai multe ori neprevăzute; nu există nici o garanție și nici măcar vreo probabilitate mai ridicată ca aceste acte să ducă la o îmbunătățire a situației. Ne putem lua riscul unei acțiuni drastice în viața particulară sau în politică, dar trebuie să fim întotdeauna conștienți și să nu uităm niciodată că putem greși, că certitudinea asupra efectului unor astfel de măsuri duce invariabil la o suferință evitabilă a unor oameni nevinovați. Trebuie, deci, să ne angajăm în ceea ce poartă numele de tratative — regulile, valorile, principiile trebuie să cedeze fiecare cîte puțin în favoarea celorlalte în funcție de situație. Soluțiile utilitare sînt cîteodată greșite, dar de cele mai

bineînțeles, nu trebuie să dramatizăm incompatibilitatea valorilor — există multe cazuri de acord (de lungă durată) între oameni aparținînd unor societăți diferite asupra a ceea ce este bine și ce este rău. Bineînțeles că tradițiile, concepțiile, atitudinile pot diferi în mod legitim, dar există principii generale care controlează multe nevoi umane. Situația concretă reprezintă aproape totul. Nu există nici o ieșire: trebuie să luăm hotărîrile pe care le luăm; există momente cînd riscul moral nu poate fi evitat. Tot ce putem cere este ca toți factorii relevanți să fie luați în considerare, ca scopurile pe care le urmăm să fie văzute ca elemente ale unei forme totale de viață care pot fi amplificate sau viciate de diferite decizii.

Dar, în cele din urmă, nu este vorba de o judecată pur subiectivă; idealurile și scopurile unei societăți sînt dictate de formele de viață ale societății cărora îi aparținem. O societate printre alte societăți, cu valori recunoscute de omenire de-a lungul istoriei ei, chiar dacă unele dintre aceste valori sînt în conflict cu altele. Dacă nu admitem existența valorilor universale, trebuie să admitem, cel puțin, existența unui minim fără de care societățile cu greu ar putea supraviețui. Puțini s-ar mai pronunța astăzi în favoarea sclaviei sau a sacrificiilor rituale sau a camerelor de gazare naziste, sau în favoarea torturării ființelor umane de plăcere, pentru profit sau chiar pentru un bine politic, sau a datoriei copiilor de a-și deranja părinții, așa cum o cereau revoluția franceză și rusă, sau pentru ucideri sălbatice. Nu există nici o justificare pentru nici un compromis în aceste lucruri. Dar, pe de altă parte, aspirația către perfecțiune mi se pare o rețetă pentru vărsarea de sînge care nu se justifică nici chiar atunci cînd este cerută de cel mai pur și mai sincer dintre idealși. Nu a existat un moralist mai riguros decît Immanuel Kant, dar chiar și el a spus, într-un moment de iluminare: *lensul din care este făcut omul este atât de neclar încît nimic cu adevărat bine nu poate fi vădit din acesta*. A impune oamenilor uniformele curate ale unor schenke dogmatice duce aproape întotdeauna la dezumanizare. Nu putem face mai mult decît ceea ce putem face; dar aceste lucruri trebuie să se facem în poziția oricărui discutăm.

Deși sigur că vor avea loc cicatrici sociale și politice, ele sînt de neevitat, dacă nu gîndim la conflictele dintre valorile pozitive. Totuși, cred că acestea pot fi reduse la minim prin promovarea și păstrarea unui echilibru instabil, permanent amenințat și avînd nevoie de o permanentă refacere — numai în costul de echilibru, repot, reprezentă precondiția pentru o societate decentă și pentru comportament moral acceptabil, aliminteri sîntem în pericol de a ne pierde busola. Cam insipidă pentru o soluție, o să spuneti. Nu seamănă deloc cu chemările la acțiune eroice lansate de lideri inspirați. Totuși, dacă este vreun pic de adevăr în această concepție, cam acesta ar fi. Un eminent filosof american al zilelor noastre spune cîndva: *Nu există nici un motiv a priori pentru a presupune că adevărul, o dată descoperit, se va dovedi neapărat și interesant*. S-ar putea să ne mulțumim cu ideea că acela este adevărul, sau o aproximare a acestuia; în consecință nu mă simt vinovat

Platonus Luctatus.

Veritatem meditantur. Ego sum.

Gespräch büchlin
betri Ulrichs von Hutten.
Feber das Erst.
Feber das Aender.
Wadiscus. oder die
Römische Dreyfaltigkeit.
Die Anschawenden

Omni ECCLESIAM malignantium.

Perimpendani est tunc dem, perimpendani est.

